

บทที่ 4

กลวิธีการนำเสนอนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย

การวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย ตามกรอบแนวคิด ใช้แนวคิดของวราภรณ์ บำรุงกุล (2522 : 33 – 113) พรทิพย์ ชังธาดา (2539 : 106) เตือนใจ สินทะเกิด (2527 : 38) สุรชาติพย์ สว่างผล (2531 : 3) สรุปได้ 2 ด้านคือ (1) ด้านองค์ประกอบนิทาน ได้แก่ โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ฉาก และตัวละคร (2) ด้านการใช้ภาษา และทำการศึกษาเนื้อหา นิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย เชิงคติชน ดังนี้

องค์ประกอบของนิทาน

การศึกษาองค์ประกอบนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัยมีการศึกษาไว้ดังนี้

1. ด้านโครงเรื่อง

คือการรวมเอาสถานการณ์และเหตุการณ์สำคัญที่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน มีปัญหา การแก้ปัญหา และจุดจบของเรื่อง มีโครงเรื่องเรียบ และโครงเรื่องซับซ้อน (วราภรณ์ บำรุงกุล. 2522 : 33 - 113) ผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษานิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย พบว่ามีโครงเรื่องหลัก 5 โครงเรื่องเรียงจากน้อยไปหามากคือ โครงเรื่องเรียงลำดับเหตุการณ์ จำนวน 30 เรื่อง โครงเรื่องย้อนเหตุการณ์จำนวน 20 เรื่อง โครงเรื่องเพื่อตีความ จำนวน 10 เรื่อง โครงเรื่องเพื่อเปรียบเทียบจำนวน 6 เรื่อง โครงเรื่องเน้นเนื้อเรื่องบางตอนจำนวน 4 เรื่อง

1.1 โครงเรื่องเรียงลำดับเหตุการณ์ คือโครงเรื่องที่มีรูปแบบเหมือนการบรรยายความ หรือการพรรณนาความไปเรื่อยๆเล่าเหตุการณ์ไปตามลำดับจนจบเรื่องพบในนิทานจำนวน 30 เรื่อง คือ เรื่องหลวงพ่อบทบาทปลาตุ๊ก, ผู้ใหญ่บ้านบู้หนังสือ, พ่อใหญ่จอยจีแตก, ลูกเขยจื้อาย, ขายเป็ด, อยากรากใหญ่, พ่อเฒ่ากับลูกเขย, หลวงพ่อบ่ยอมโง่, คนตาบอด, ลูกศิษย์กับหลวงตา, เณรน้อยกับหลวงพ่อบ, นกกะขางคอแตก, นกกะจิบ, หอยกับเต่า, หนูจอมฉลาด, กบ, กูดจี้กับหมา, เป็ดห่านไก่, บักหวัง, หัวล้านสิ้นครู, บักม่วงทองคำ, เหม็นอย่าจี้เด็ด, ชายสามเฒ่า, นกเตเร็ด, ฝิ่บอบ, ฝิ่พาย, ฝิ่บอบกับพระ, ท้าวห้าโป, หินคำ และนางปฎาจารา

เรื่องหลวงพ่อดบหัวปลาคุก (นายสมัย ดวงจันทร์ศรี. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงกาลเวลานานมาแล้ว เล่าเรื่องเรียงลำดับเหตุการณ์ไปเรื่อย ๆ ว่ามีเขื่อนน้อย หลอกให้หลวงพ่อกำหนดทำในสิ่งที่เขื่อนไม่ยอมทำ โดยใช้ไหวพริบที่เขื่อนฉลาดกว่าแก๊งหลวงพ่อกหลายอย่าง เช่น ดบหัวปลาคุกที่มีเงี่ยงแหลมคม และหลอกหลวงพ่อกให้หาบเกลือแทนตนเอง เรื่องดำเนินไปจนจบมีปมเดียวคือหลวงพ่อกโดนเขื่อนน้อยหลอกตลอด เป็นเรื่องไม่มีสาระมากมาย แต่เน้นความขบขัน

“หลวงพ่อดบปักแสงเงี่ยงปลาคุกปักเข้ามือหลวงพ่อก หลวงพ่อกปวดหลายซ้องคาง โอดโอย หลวงพ่อกว่าลี้ชีหลังเขื่อนกลับวัด แต่เขื่อนออกอุบายมัดปลาคุกไว้กับก้อนหิน และอาสาลี้ไปหาพยาบาลขอความช่วยเหลือรักษาหลวงพ่อก”

เรื่องผู้ใหญ่บ้านบ่อหนังสือ (นายสมพร คอนพลก้อม. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงเวลาที่ล่วงมานานแล้วมีหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่มีผู้ใหญ่บ้านไม่มีการ ศึกษา จึงถ่ายทอดข่าวสารผิดก่อนให้เกิดความเข้าใจที่ผิด เป็นเรื่องตลกของตัวละครที่โง่งนถูกหลอกจนไปทำให้ตัวเองอับอาย เนื้อเรื่องเรียงลำดับเหตุการณ์ไปเรื่อย ๆ จนจบเรื่อง

“ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนอ่านเขียนหนังสือบ่อออกแต่พื้นมีญาติเป็นปลัดอำเภอทะเลได้เป็นผู้ใหญ่บ้านเวลาไปประชุมอำเภอสมัยนั้นกะลี้จี้มาไป พอถึงเวลาเข้าห้องประชุมผู้ใหญ่บ้านคนนี้ลี้นั่งหลบอยู่ด้านหลัง แล้วให้ผู้ใหญ่บ้านคนอื่นจัดบันทึกการประชุมให้ พอกลับเมียสอดบ้านกะลี้ให้ลูกอ่านให้ฟัง หลายทีเข้าผู้ใหญ่บ้านคนอื่นเกิดความรำคาญ ทะเลเขียนบันทึกผิด ๆ ให้ ในการประชุมทางการให้ไปแจ้งลูกบ้านว่า “จะมีการทำสงครามให้ชาวบ้านเตรียมข้าวของพร้อมที่จะอพยพ และให้ตากเข้าแห้งเพื่อเป็นเสบียงระหว่างทาง” แต่ผู้ใหญ่บ้านที่บันทึกให้กลับเขียนว่า “จะมีการทำสงครามให้ชาวบ้านฝึกซ้อมรบเตรียมพร้อมในการทำสงคราม”

1.2 โครงเรื่องย้อนเหตุการณ์ คือ ดำเนินเรื่องโดยการเล่าถึงผลที่ปรากฏในปัจจุบันก่อนแล้วจึงบรรยายความย้อนไปสู่สาเหตุอันเป็นที่มาของผลในปัจจุบัน ดังปรากฏในนิทานที่รวบรวมได้มีนิทาน จำนวน 20 เรื่อง คือ เรื่องปลูกบ้านสร้างเฮียน, ผู้ชายกระดองเต่าผู้หญิงสาว, ผู้ชายเมียสอง, ผู้ชายเป็นหยังมีคอกออย, แต่งแก้, กินคอง, เม็ดเข้าเปลี่ยนสี, หมากับแมว, อายุคน, งูเหลี่ยมกายพิช, เสียดเป็นหยังจ้งโตลาย, ควยซังสีเหลือง, กับแก้, อีแ่งเป็นหยังบ่มีลีน, ลิงโกสุม, ฮอยเขียน, หอขวง, บั้งไฟฟู และหินล่อง

เรื่องปลูกบ้านสร้างเฮียน(นางหนูจันทร์ ศรีจันทร์แสง. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องเล่าถึงว่าประวัติการสร้างบ้านมีการยกเสาเอกเสาโท เรื่องดำเนินว่าหลวงพ่อกสองคนชื่อลี้ กับ สา ได้ตกลงกันลาสิกขา โดยต่างคนต่างเลือกภรรยาตามความชอบของตน ซึ่งลักษณะของผู้หญิงคนหนึ่งเป็นคนลักษณะขี้มแต่พองาม ชื่อขี้มแป๊ะ แต่หญิงสาวอีกคนเป็นคนที่ทำอะไรก็แสดงออกเต็มที่

คุณแล้วน่ารัก เวลาหัวเราะก็มีเสียงไพเราะ ชื่อห่อเฮ้ย ตาสีได้สามขุมเป้ย และอยู่ด้วยกันร่ำรวย เพราะความดี เทวดามาเข้าฝันบอกวิธีการสร้างบ้าน ตาสาได้สาวห่อเฮ้ยเมื่ออยู่ด้วยกันก็มีแต่ ทะเลาะเบาะแว้ง ครอบครัวยากลำบากได้ยาก เทวดามาเข้าฝันเหมือนกันแต่ภรรยาไม่เชื่อ พูไป ในทางที่ไม่ดี จึงได้รับสิ่งไม่ดี นิทานเรื่องนี้เป็นการเล่าขียนเหตุผลอธิบายถึงวิธีปลูกบ้านสร้าง เรือนทำไมถึงมีเสาเอกเสาโท หรือเสาแสดเสาขวัญ และเสาเอกทำไมต้องเอาไขมาผูกติดตอนจะ ยกเสาดั้ง และเสาโททำไมเอากวักมาผูกติด เป็นการอธิบายเหตุผลของการปลูกบ้านสร้างเรือน และวิธีการเลือกคู่ครอง

เรื่องปลูกบ้านต่างเฮียน (นางหนูจันทร์ ศิริจันทร์แสง. 2557 : ผู้เล่า) พูเล่าว่าให้ฟังว่า ยามสร้างบ้านเฮียนใหม่ต้องยกเสาเอกเสาโท เพราะมันมีเสียงว่าว่า กาลครั้งหนึ่งโดนมาแล้ว มี หลวงพ่อขาวอยู่ในวัดสองซูป ซูปหนึ่งชื่อว่าหลวงพ่อสี อีกซูปหนึ่งชื่อว่าหลวงพ่อสา ทั้งสองซูป บำเพ็ญศีลมาหลายปี บ่เคยบกพร่อง ยามแลงมือหนึ่งหลวงพ่อกุญกันถึงเรื่องต่าง ๆ นานา และถาม กันว่าคืออยากลิกขาลาเพศบ่ พวกเขาก็บวชมาโดนหลายปีแล้ว หลวงพ่อกะมีความเห็นคือกัน อยากลิกขาลาเพศออกไป หลวงพ่อสาถามหลวงพ่อสีว่า ถ้าคุณลิกออกไปคุณลิกหาคู่ครองเป็น คนแนวได้ มีหญิงอยู่สองคน คนหนึ่งชื่อขุ่มเป้ย อีกคนชื่อห่อเฮ้ย

เรื่องงูเห่ลียมคายพิษ (พ่อมานิตย์ อันธ. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงสาเหตุอะไร ที่งูเห่ลียมไม่มีพิษ และมดคือมีเอวที่เล็ก เนื้อเรื่องดำเนินย้อนให้เห็นเหตุที่เกิดว่า งูเห่ลียมเมื่อ กัดรอยเกียนแล้วเกียนไม่ตาย จึงประกาศคายพิษ โดยสัตว์ต่าง ๆ มารับเอาพิษกับงูเห่ลียม เข้าแถวต่อกัน มดก็มาเข้าแถวรอนานจนทำให้เอวเล็กลงและงูเห่ลียมในปัจจุบันไม่มีพิษ นิทาน เรื่องนี้จึงเป็นการอธิบายผลย้อนเหตุการณ์ให้ผู้ฟังทราบสาเหตุความเป็นมา

งูเห่ลียมคายพิษ (นายมานิตย์ อันธ. 2557 : ผู้เล่า) งูเห่ลียมบ่มีพิษ แล้วมดคือเอวก็ว ย่อนหยังฟังเบิง ในสมัยก่อนนั้นงูเห่ลียมเอนได้ว่าเป็นงูพวยิ่งใหญ่ งูเห่ลียมมีฤทธิ์เดชหลายกว่า สัตว์ทั้งหลาย ถ้าได้กัดบู่ตายบู่ปี กระทั่งกัดรอยเท้ากะยังเฮ็ดให้สัตว์ต่าง ๆ ตายได้ทันที บ่มีสิ่ง มีชีวิตโตได้สิทนพิษงูเห่ลียมได้ สัตว์ทั้งเมิดต้องพากันย่านตายเพราะพิษงูเห่ลียม มื้อหนึ่งงูเห่ลียม เห็นเกียนของชวานาผ่านมาจึงเกิดความมกม่วน ยามเกียนได้ผ่านป่าไปงูเห่ลียมจึงได้กัดรอยเกียน เพื่อให้ตาย มื้อลุนเกียนของชวานากะยังแล่นมาได้คือเก่า งูเห่ลียมจึงคิดสงสัยว่าเกียนคือบ่ตาย จึงได้กัดรอยเกียนซ้ำอีกเป็นเทียที่สอง มื้อที่สามเกียนชวานากะยังแล่นมาได้คือเก่าอีก เฮ็ดให้ งูเห่ลียมคิดเสียใจหลายที่พิษของ โตเองบ่สามารถเฮ็ดอันตรายต่อเกียนได้ งูเห่ลียมจึงประกาศสิ คลายพิษของตนให้เมิด เพาะเข้าใจว่าพิษของตนได้เสื่อมสภาพแล้ว สัตว์หลายชนิดกะพากันมา รับเอาพิษ อันดับแรกงูจงอางเข้าไปก่อน งูเห่ากะเข้าไปรับพิษ งูแมวเซา งูทับทง แมงงอด

แมงมุม ฯลฯ และอันดับสุดท้ายคือมดตะนอยไต่ขึ้นค้ำแอรออยู่โคนกว่าสี่ได้ถึงคิวโตเอง เฮ็ดให้แอรอแก้ว เห็นบ้อละมดตะนอยจ้งแอรอแก้วไปผอยากแอรอแก้วจะไปขึ้นค้ำแอรอต่อลูกหลาน”

เรื่องผู้ชายกระดองเต่าผู้หญิงสาว (นายมานะ ครนนบุตร. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องเล่าถึงว่าถ้าใครที่ไม่แต่งงานเมื่อเสียชีวิตจะต้องทำสัญลักษณ์อวัยวะเพศหญิงชายใส่ในโลศพเผาให้ไปด้วย เป็นการเล่าย้อนความเชื่อในลักษณะการใช้สัญลักษณ์ในการทดแทนกระดองเต่าเป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศหญิง และได้เป็นตำนานที่เชื่อว่าถ้าผู้ชายที่ไม่มีคู่ครองเสียชีวิตต้องเอากระดองเต่าใส่ไว้ในโลศพ เพื่อชาติที่เกิดใหม่จะได้มีคู่ครอง ตรงข้ามกันถ้าผู้หญิงคนไหนไม่มีคู่ครองเมื่อเสียชีวิตต้องเอาสากลงไปในโลศพเช่นกัน เพราะสาวกเป็นสัญลักษณ์เพศชาย เรื่องนี้เป็นการอธิบายเหตุผลเรื่องสัญลักษณ์ของเพศหญิงชาย และอธิบายว่าทำไมต้องเอาสิ่งของสองสิ่งนี้ใส่ไว้ในโลศพของชายหญิงที่ไม่มีคู่ครอง

เรื่องเม็ดเข้าเปลี่ยนสี (นายมานิตย์ อันธ. 2557 : ผู้เล่า) เป็นเรื่องกล่าวถึงทำไมเม็ดข้าวมีหลายสี เม็ดข้าวแต่ก่อนมีสีขาว และมีเทพธิดาศักดิ์อยู่เม็ดละคน แต่อยู่มาวันหนึ่งมีชายหนุ่มมากระโดดกอดเทพธิดาเม็ดข้าว จนทำให้เม็ดข้าวกระโดดหนีชายหนุ่มคนนั้น บางเม็ดก็กระโดดไปโคนโคลน บางเม็ดก็โดนกอใบเตย ทำให้เม็ดข้าวมีสีเปลี่ยนไปในปัจจุบันนี้ นิทานเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องอธิบายว่าทำไมเม็ดข้าวจึงมีหลายสี

1.3 โครงเรื่องเพื่อตีความ คือลักษณะรูปแบบที่ผู้เล่านิทานเล่าเรื่องเป็นอุทาหรณ์ชี้ให้เห็นผลการกระทำของตัวละครในเรื่อง โดยใช้นิทานเป็นเครื่องมือสั่งสอนผู้ฟังทางอ้อม ผู้ฟังจะต้องตีความหรือทำความเข้าใจเอาเองว่า นิทานที่ตนฟังให้คิดหรือสั่งสอนเรื่องอะไร ซึ่งส่วนมากผู้ฟังมักจะไม่วู้สึกตัวว่ากำลังถูกสอน ด้วยกำลังเพลินเพลินกับนิทานเรื่องต่าง ๆ และคิดเตือนใจต่าง ๆ จะซึมซาบเข้าไปในความรู้สึกนึกคิดของผู้ฟัง โดยไม่วู้สึกขัดแย้งว่ามีผู้ใดมาสั่งสอนตน นับได้ว่าเป็นจิตวิทยาในการสอนของชาวบ้าน เพราะถ้าสั่งสอนหรือตักเตือนกันตรง ๆ มักจะเกิดปฏิกิริยาโต้แย้งขึ้นทันที ด้วยธรรมชาติของแต่ละบุคคลจะยึดมั่นในตนเอง ไม่ยอมให้ผู้ใดมาสั่งสอนได้ง่าย ๆ มีนิทาน 10 เรื่อง คือ เรื่องโตใสใจดำ, กฎแห่งกรรม, กรรมตามสนอง, พวกเดียวกัน, สีลห้ากับงูเห่า, เศรษฐีหาลูกเขย, เชียงเมียงมาก่อนไก่, กลดึกกว่ามด, อุบายของเศรษฐี และแบ่งแดงโม

เรื่องโตใสใจดำ (นายสมพร คอนพลก้อม. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงช่วงเวลาหนึ่งในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีครอบครัวมีแม่และลูกชาย ๆ ได้แต่งงานกับสาวงามและรับนางไปอยู่บ้านด้วย ต่อมาเมื่อลูกด้วยกัน นางปฏิบัติกับพ่อแม่ของสามีเมื่อแก่ชราจึงเกียจไม่ยอมให้กินข้าวด้วย ได้ผลักข้าวใส่ถาดแยกให้พ่อแม่กับแม่สามีกินต่างหาก จนลูกชายของนางสงสัยและคิด

เลียนแบบ ลักษณะการดำเนินเรื่องเล่าเหตุการณ์ต่อเนื่อง ไปจนจบเรื่อง แต่ไม่ได้บอกว่กำลังสั่งสอนใคร ผู้ฟังสามารถตีความได้ว่าเป็นเรื่องคติสอนใจโดยสาวงามที่เป็นสะใภ้ได้ทำอะไรกับพ่อแม่สามี ลูกของนางก็จะเอาเป็นแบบอย่าง

เรื่องโตใสใจคำ (นายสมพร คอนพลก้อม. 2557 : ผู้เล่า) กาลครั้งหนึ่งสองตายามีลูกชายหนึ่งคนได้แต่งงานกับสาวชาวเมือง แล้วจะได้ลูกชายนำกันคนหนึ่งอายุได้สิบขวบ ต่อมาตากับยายเริ่มแก่เฒ่าเจ็บออก ๆ แอด ๆ ลูกก็กะบ่อยากให้กินเข้า่วมพา เลยเอาเข้ากับแนวกินคลุกใส่ถาดใบใหญ่ให้สองตายายแยกกินต่างหาก พัวถามนางกะตอบว่าเป็นความต้องการของพ่อกับแม่เอง ด้วยความฮักเชื่อใจเมียกะบ่ได้ถามอียังต่อ ลูกชายเกิดความสงสัยว่าเป็นหยังแม่บ่ให้ปู่กับย่ากินเข้า่วมกัน นางกะตอบว่า “ปู่กับย่าอายุหลายแล้วเพิ่นสกปรกถ้ากินเข้า่วมกันอาจติดเชื้อโรคได้” มีอหนึ่งทุกคนออกไปเฮ็ดงานนอกบ้านลูกชายอยู่คนเดียวคิดในใจว่าต่อไปถ้าพ่อแม่แก่เฒ่าลีหาคาดใบใหญ่ใส่มาใส่ข้าวให้กิน แนมไปแนมมาเห็นกระดานปูพื้นแผ่นใหญ่กะเอามัดไปตากเฮ็ดเป็นวงก็อดใบใหญ่ จนคำพ่อกับแม่กลับมาจากทำงานเห็นลูกชายตากไม้ อยู่เกิดความสงสัย กะเลยถามลูกว่าเฮ็ดอียังลูกชายกะตอบว่า “สิเฮ็ดถาดใบใหญ่เอาไว้ให้พ่อ กับแม่กินข้าวตอนแก่เฒ่าคือปู่กับย่านั้นเด้อพ่ออแม่”

เรื่องกฎแห่งกรรม (นางดวงศรี ชินกร. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงบ้านเศรษฐีที่จ้างยายแก่คนหนึ่งเป็นคนใช้ เศรษฐีให้เงินไปทำอาหารใส่บาตรทำบุญทุกวัน แต่ยายก็เอาเงินไปใช้ในทางอื่น ทำอาหารที่มีราคาถูกใส่บาตร สุดท้ายก็ป่วยเข้าโรงพยาบาล อาการป่วยของยายเหมือนกับถั่วงอกมาพันติดที่คอและเสียชีวิตในที่สุด ก่อนเสียชีวิตยายก็ได้สารภาพสำนึกผิดกับเศรษฐี นิตานเรื่องนี้ดำเนินเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ ไม่บอกโดยตรงว่ากำลังสอนใคร แต่ผู้ฟังสามารถตีความได้จากการฟังว่าให้คิดกับผู้ฟังถึงผลตอบแทนแห่งการกระทำ

กฎแห่งกรรม (นางดวงศรี ชินกร. 2557 : ผู้เล่า) มีเศรษฐีผิวเมียคู่หนึ่ง ได้จ้างแม่บ้านมาประจำ แม่บ้านเป็นยายแก่มีลูกสาว 1 คน ลูกชาย 1 คน คุณนายเศรษฐีลืผลากเงินให้ยายแก่ซื้อกับเขามาเฮ็ดกับเขาใส่บาตรทุกมื้อ โดยบ่สนใจว่ายายแก่สิเฮ็ดอียังใส่บาตร แต่ยายแก่คนนั้นแต่เอาเงินไปส่งลูกเขียนหนังสือ ชื่อถั่วงอกมาผัดใส่บาตรชื้อมื่อ จนหลายปีผ่านไปลูกเขียนหนังสือจบทั้งสองคน ศิษย์วัดที่ช่างถือปืนโตให้พระกะจ่มว่าคุณนายเศรษฐีรวยขนาดนี้ เป็นหยังคือได้แต่ผัดถั่วงอก หลวงพ่อกะบอกว่อย่าจ่มไปเลยเขาใส่อียังมาเฮากะฉั่นอันนี้ สุดท้ายยายแก่เริ่มป่วยและป่วยหนักจนเข้าโรงพยาบาล ลูกเต้าบ่มาสนใจโยดี มีแต่คุณนายเศรษฐีมาเบิ่งอาการ ยายแก่กินอียังกะบ่ได้ อาการคือจ้งมีอียังมาติดอยู่ในคอคือจ้งถั่วงอกพันคออยู่แบบนั้น หมอกะเปิดปัญญาที่ลือช้อย ก่อนตายยายแก่จึงสารภาพบาปกับคุณนายว่าเงินที่คุณนายให้ซื้ออาหารทำบุญ

นั่นเอาไปส่งลูกเขียนเปิด เฮ็ดแต่ผัดถั่วงอกใส่บาตรให้พระทุกมือ พอแก่เว้าจบกะตายทันที นี่แหละ เขาว่ากฎแห่งกรรม”

1.4 โครงเรื่องเพื่อเปรียบเทียบ คือลักษณะการเสนอเรื่องด้วยการเล่านิทานเปรียบเทียบ พฤติกรรมของตัวละครทำดีและทำไม่ดีควบคู่กันไปในเรื่องเดียวกัน เพื่อชี้ให้ผู้ฟังเลือกประพฤติ หรือปฏิบัติตามในทางที่ดีจะได้รับผลดีและถ้าเลือกปฏิบัติตามในทางที่ไม่ดีก็จะได้รับผลตอบแทนที่ไม่ดี พบในนิทานจำนวน 6 เรื่อง คือ เรื่องแต่งงานแล้วสิเฮ็ดจั่งได้, แม่ย่าซังลูกโก๋, ฮักพ่อซำเกีย, นางหมาขาว, หม่องวิเศษ และเรื่องนกแก้วทอง

เรื่องแต่งงานแล้วสิเฮ็ดจั่งได้ (นายสำริง แสงชา.2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงเวลาที่ผ่านมายาวนาน มีสามีภรรยาที่มีลูกสาวที่เป็นคนชอบทำบุญ ไปวัดทุกวัน เนื้อเรื่องดำเนินโดย กล่าวถึงความดีของนาง เมื่อนางแต่งงานไปแล้วพ่อแม่ก็ได้กล่าวคำสอนเป็นการเปรียบเทียบถึงการปฏิบัติอย่างใดกับการเป็นแม่บ้านแม่เรือน มีทั้งคำบอกกล่าวถึงเรื่องในทางที่เลื่อมและทางที่เจริญ เช่น การปฏิบัติตามคลองธรรมเพื่อให้เกิดความสุข โดยสอนเรื่องจารีตประเพณีที่คู่แต่งงาน ควรประพฤติปฏิบัติ นิทานเรื่องนี้เป็นการสอนโดยยกตัวอย่างสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดีเปรียบเทียบให้เห็น และให้คติในด้านการสอนผู้หญิงเมื่อแต่งงานมีครอบครัว

“คู่ครองที่เลื่อม ห้ามทำเด็ดขาด คือ (1) อย่าเอากางเกงหรือผ้าถุงที่นุ่งแล้วมาหนุนหัว แทนหมอน อย่าถอดผ้า รองเท้า หรือสิ่งใดที่ดำ จะทำให้เลื่อมถอย ราศี ฤกษ์ ฤกษ์ ของท่านและ ครัวเรือน (2) บ่ว่าชายหรือหญิงเวลาขึ้นหรือนั่ง อย่าเอาชายผ้าที่นุ่งอยู่มาเช็ดหน้า (3) การดูคำกัน ด้วยคำหยาบ อย่าเฮ็ด (4) ก่อนขึ้นบันไดเฮือนห้ามกระแทบเท้าหรือเอาเท้าเช็ดกับลูกบันไดเฮือน เป็นอันขาด (5) อย่าเอาผ้าถุงเช็ดตัวสามี สิเฮ็ดให้เลื่อมถอยยศศักดิ์และศักดิ์ศรีสามี (6) ในเวลา กลางคืนอย่าปิดกวาดเฮือน ถ้าสิเฮ็ดให้เฮ็ดแต่พระอาทิตย์ยังบ่ตกดิน (7) อย่าเอามิด ขวาน สิว ดาบ หอก ลับคมเวลากลางคืน”

เรื่องแม่ย่าซังลูกโก๋ (นางสายสวาสดี พิศรี. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงผู้ชายคนหนึ่ง แต่งงานมีครอบครัวโดยมีแม่อาศัยอยู่ด้วย แม่ย่ากับลูกสะใภ้เกลียดกัน ต่างฝ่ายต่างยุให้ชายคนนั้น ฆ่าแม่และภรรยาของเขาเอง ชายคนนั้นออกอุบายให้แม่ทำผิดต่อเมียตนเองก่อน 15 วันแล้วจะฆ่า ให้ และให้ภรรยาตนเองทำผิดต่อแม่ 15 วันแล้วจะฆ่าให้ เวลาผ่านไป ทั้งสองทำผิดต่อกันจึงเกิดเป็น ความรัก และไม่มีใครต้องฆ่าใคร นิทานเรื่องนี้เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงการปฏิบัติต่อกัน ระหว่างแม่ย่ากับลูกสะใภ้ ถ้าปฏิบัติดีต่อกันแม่ไม่ได้ตั้งใจผลของการกระทำก็เกิดเป็นเรื่องดี ๆ จากที่เคยเกลียดกันกลับทำให้รัก ซึ่งต่างจากการปฏิบัติสิ่งไม่ดีต่อกัน นิทานเรื่องนี้เป็นการ

เปรียบเทียบการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ด้วยกันเรื่องดีไม่ดี และให้คติในเรื่องการใช้ปัญญาแก้ไขปัญหา
เรื่องร้ายให้กลายเป็นดีได้

“แล้วมาอยู่กันที่บ้าน ตอนแรกยากับลูกไก่กะถูกใจฮักกันดี ต่อมาอย่าได้ฟังคำเย้ย
จากบรรดาสาว ๆ ที่ผัดหวังจากการแต่งงานของสีมา เฮ็ดให้ย่าเริ่มฮู้สึกซังลูกไก่หลาย คำเฮ็ดหยัง
กะบ่ดีใจจักอย่าง เฮ็ดให้สีมาอยากลำบากหัวใจ สีมาทะเลยคิดหาอุบายที่สีให้แม่กับเมียได้ถึกัน
จึงบอกกับแม่ว่าจะฆ่าเมียตนเองเพื่อให้แม่สบายใจ แต่ก่อนสีมาให้แม่เฮ็ดดีกับลูกไก่จัก 15 มื้อ
ก่อนได้บ่อ แล้วกะไปบอกเมียว่าให้เฮ็ดดีกับแม่จัก 15 มื้อก่อนแล้วสีฆ่าแม่ดอก ต่อจากนั้นยากับ
ลูกไก่กะได้เฮ็ดดีนำกันมา จนกลายเป็นฮักใคร่กันขึ้น”

1.5 โครงเรื่องเน้นเนื้อเรื่องบางตอน คือเล่าเรื่องเพียงบางตอนเหมือนนิทานไม่จบ
เรื่อง แต่จะเน้นลักษณะของตอนนั้นให้เห็นได้ชัดเจน มีนิทานจำนวน 4 เรื่อง คือ เรื่องมโนรา
บินบน สิทนเดินดิน, กาดำ, นางผมหอม และเรื่องพราหมณา

เรื่องนางผมหอม (นายสุบรรณ น้อยจันทร์. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงมีนางหนึ่ง
ชื่อนางสีดา เดินทางชมป่าหลงทางหิวน้ำได้ดื่มน้ำในรอยซ้าง แล้วนางก็กลับบ้านมาตั้งห้อง
คลอดลูกฝาแฝดชื่อนางผอมหอมกับนางลูน พ่อโตเป็นสาวก็อยากตามหาพ่อเพราะอายุชาวบ้าน
ลื้อเถียน นางทั้งสองเดินเข้าป่าไปพบพ่อซ้าง นางลูนโดนซ้างเหยียบตาย ส่วนนางผมหอมได้อยู่
กับพ่อซ้าง เป็นเรื่องที่เล่าถึงเหตุการณ์บางตอนไม่จบเรื่อง

“บัดนี้ค่อยฟังเสียง เป็นนิทานนางผมหอมและนางลูน ลูกของคุณแม่สีดาคือว่านาง
สีดาไปชมป่าเกิดหลงทางหิวข้าวและหิวน้ำ อยู่ตามภูป่าไม้ซาง ไปกินน้ำเขี้ยวซ้าง อยู่กลางป่า
จนตาลาย หลายวันจึงกลับมาออกจากป่าอันตราย จิตใจบ่สบาย คิดวุ่นวายอยู่หลายวันบ้าน
นางสีดา จึงฮู้ว่าตนตั้งครรภ์เมื่อถึงกำหนดวัน นางอัดฮั้นซุมมูนออกลูกฝาแฝดมา มีชื่อว่าผมหอม-
ลูน หลายปีได้ผ่านไป “

เรื่องกาดำ (นางมณีวรรณ วร โคตร. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องบอกถึงว่าจะเล่าเรื่องอะไร
รื่องขึ้นมอลอย ๆ แต่ไม่จบเรื่อง ท้าวกาดำเป็นลูกของกษัตริย์เกิดมาตัวดำเหมือนอิกา พ่อจึงสั่ง
ให้ฆ่า แต่แม่เอากาดำไปลอยแพเพื่อช่วยเหลือชีวิตลูกชาย เป็นนิทานที่กล่าวถึงความเชื่อเรื่อง
เทพเจ้า

“บัดนี้จะได้กล่าวกาดำท้าวล่องลอยแพ มารดาจำให้หนีล่องนทีไปตามกรรม เวมมี
แต่ภายหลังน้ำตาพั่งอยู่วังเวิน แพร่น้อยค้อยพาเวินกรรมเวรมีแต่ปางก่อนพ่อแม่จำให้ไปน้ำตาไหล
คิดระทม กาดำทั้งหิวนมให้แล้วจมนคิดเปลี่ยวใจ โอ้วว่ากรรมของเจ้าแต่ก่อนก็นำสนองก่อกรรมนั้น
ติดตองแพร่น้อยล่องไปตามลม”

เรื่องพราหมณา (นางทุมมี ดาวังวรรณ์. 2557 : ผู้เล่า) เปิดเรื่องกล่าวถึงชุกชุกซึ่งมีลักษณะรูปร่างน่าเกลียด ได้เมียเด็ก แต่ชุกก็ทำทุกอย่างเพื่อให้เมียได้อยู่อย่างสุขสบาย โดยได้เดินทางไปขอกัญหาชาลิมาเป็นคนใช้ แม้ระหว่างทางจะเต็มไปด้วยอุปสรรคต่าง ๆ นานา แต่เนื้อเรื่องมีเพียงเหตุการณ์สั้น ๆ ไม่จบเรื่อง

“ข้าบัดนี้เสียดังคั้นป่า พราหมณาแก่นไ้เสียดินเข้าป่าไพร ว่าแล้วกะสั่งแก่นไ้เมียมิ่ง อมิตตาที่เสียดาจอมแพง ดุงเดินไปหน้าสิไปหามาให้คนงานใช้ส่วง สิไปหามาให้คนใช้มาไวไว ให้น้องอยู่ให้น้องคูเบ็งบ้านเฮือนน้อยถ้ำถม มีอื่นเคื้อพีสิพากกลิ่นอ้มเดินป่าไปคนเดียวไฟผู้เที่ยวมาหาอย่าเสียดินน้อง ให้น้องนอนในห้องนอนคลองถ้ำพี อัคฝักตุให้ดีเสียดินอย่าไปจากถ้ำด้านไฟแต่ถ้องความ ไผมาคิดล่วมล่วมให้ค้อนใส่กะบานหัว”

ตารางที่ 3 โครงเรื่องในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย

ลำดับที่	โครงเรื่องที่พบในนิทานพื้นบ้าน	ชื่อประเภทนิทานและชื่อเรื่อง
1	โครงเรื่องเรียงลำดับเหตุการณ์ จำนวน 30 เรื่อง	คือเรื่องหลวงพ่อดบหัวปลาตุก, ผู้ใหญ่บ้านบ่ฮู้หนังสือ, พ่อใหญ่จอยขี้แตก, ลูกเขยขี้อาย, ขายเป็ด, อยากราคาใหญ่, พ่อเฒ่ากับลูกเขย, หลวงพ่อบ่ยอมโง่, คนตาบอด, ลูกศิษย์กับหลวงตา, เณรน้อยกับหลวงพ่อด, นกกระยางคอแตก, นกกระจิบ, หอยกับเต่า, หนูจอมฉลาด, กบ, กูดจี้กับหมา, เป็ดห่านไก่, บักหวัง, หัวล้านลั่นครุ, บักม่วงทองคำ, หมัน อย่ำจี้เดียด, ชายสามเฒ่า, นกเตเว็ด, ผีปอบ, ผีพาย, ผีปอบกับพระ, ท้าวห้าโป, หินคำ และนางปฎาจารา
2	โครงเรื่องย้อนเหตุการณ์ จำนวน 20 เรื่อง	คือเรื่องปลุกบ้านต่างเฮียน, ผู้ชายกระดองเต่า, ผู้หญิงสาว, ผู้ชายเมียสอง, ผู้ชายเป็นหยังมีคอหอย, แต่งแก้, กินดอง, เม็ดเช่าเปลี่ยนสี, หมากับแมว, อายุคน, งูเห่ลียมคายพิช, เสียดินเป็นหยังจ้งโตลายควยซังสีเหลือง, กบแก้, อีแจ้เป็นหยังบ่มีลั่น, ลิงโกสุม, ฮอยเขียน, หอขวง, บั้งไฟพุ และหินล่อง

ลำดับที่	โครงเรื่องที่พบในนิทานพื้นบ้าน	ชื่อประเพณีทานและชื่อเรื่อง
3	โครงเรื่องเพื่อตีความ จำนวน 10 เรื่อง	คือเรื่องโตใสใจดำ, กฎแห่งกรรม, กรรมตามสนอง, พวกเดียวกัน, คีลห่ากับงูเห่าขี้ม, เศรษฐีหาลูกเขย, เชียงเมียงมาก่อนไก่, กลติกว่ามนต์, อุบายของเศรษฐี, และแบ่งแดงโม
4	โครงเรื่องเพื่อเปรียบเทียบ จำนวน 6 เรื่อง	คือเรื่องแต่งงานแล้วตีเห็ดจิ้งได้, แม่ย่าซังลูกไก่, ฮักพ่อซำเกีย, นางหมาขาว, หม่องวิเศษ และเรื่องนกแก้วทอง
5	โครงเรื่องเน้นเนื้อเรื่องบางตอน จำนวน 4 เรื่อง	เรื่องมโนราบินบนสีทนต์ดินดิน, นางพมหอม, พรหมณา และกาดำ

2. แก่นเรื่อง

เป็นจุดสำคัญที่เป็นหลักหรือแกนกลางของเรื่องนั้น ๆ (เตือนใจ สันทะเกิด 2527 : 38) ผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาแก่นเรื่องนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย พบว่ามีแก่นเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว 17 เรื่อง, การใช้สติปัญญา 14 เรื่อง, การอธิบายความเป็นมา 11 เรื่อง, การครองเรือน 6 เรื่อง, ตำนานที่เกิดขึ้นจริง 6 เรื่อง, ความสุข 4 เรื่อง และกำเนิดผี 2 เรื่อง ดังรายละเอียดดังนี้

2.1 แก่นเรื่องเกี่ยวกับการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย พบว่าผู้ที่ทำกรรมดีจะได้รับผลดี ผู้ที่ทำกรรมชั่วจะได้รับผลร้ายหรือผลชั่วตอบแทน พบในนิทานจำนวน 17 เรื่อง คือ เรื่องนางหมาขาว, กฎแห่งกรรม, กรรมตามสนอง ท้าวทำไป, หินคำ, บักหวัง, กาดำ, หัวล้านหล่นครุ, บักม่วงทองคำ, เหม็นอย่าขี้เดียด, นกเตเว็ด, ฝีบอบกับพระ, พรหมณา, ปฎาจารย์, ปลุกบ้านสร้างเฮีย, ตาบอด และพ่อใหญ่จ้อยขี้แตก

เรื่องนางหมาขาว (นางบุญเพ็ง สมหวัง. 2557 : ผู้เล่า) เรื่องนางหมาขาวได้ออกลูกมาเป็นคน ลูกสาวคนโตได้แต่งงานกับพระราชานางหมาขาวคิดถึงและเป็นห่วงลูก จึงได้แอบเข้าไปหาลูกในพระราชวัง แต่ลูกได้ขับไล่แม่ไปอย่างไร้ประโยชน์ สุดท้ายพระราชาทราบความจริงจึงขับไล่นางหนี และรับลูกสาวคนเล็กของนางหมาขาวมาเป็นพระชายาแทน เพราะคนเล็กเป็นคนดีเลี้ยงดูมารดาถึงแม้มารดาจะเป็นหมา ส่วนพี่คนโตก็เป็นขี้ นิทานเรื่องนี้ให้คติในเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว

“กาลครั้งหนึ่ง มีนางหมาขาวโตหนึ่ง ด้วยเหตุผลกลใดบ่รู้ ได้ออกออกมาเป็นคน คือ ผู้หญิง 2 คน นางหมาขาวกะเฝ้าเลี้ยงลูกมาจนเติบโตใหญ่เป็นสาว เทิงสองมีรูปร่างงาม จนเป็นที่ ถิ่นดี มีมือหนึ่งพระราชเสด็จประพาสป่า ระหว่างทางได้พ้อกับลูกสาวคนใหญ่ของนางหมาขาว จึงรู้สึกหลงรักเข้า จึงชวนนางกลับไปพระราชวัง และได้อภิเษกสมรสกัน พระราชาจะอยาก เลี้ยงดูครอบครัวของนาง แต่นางกะบ่ยอมให้พระราชพาไปพ้อแม่เจ้าของ กลัวว่าพระราชเสด็จรู้ว่า โตเองเป็นลูกนางหมาขาว ฝ่ายนางหมาขาวเมื่อรู้ข่าวว่าลูกสาวโตเองได้ไปเป็นเมียพระราชา ในวัง จึงอดคิดสอดดูบ่ได้ จึงหาทางไปพ้อลูก นางหมาขาวย่างไปในวังกะถึกทหารไล่หนี นางจึงถ้ายมที่ทหารเผื่อพ้อเล่นเข้าไปในวัง พอดีไปพ้อลูกสาวจึงฮ้องเอ็งลูกโตเอง”

เรื่อง “กฎแห่งกรรม” ชายแก่คนหนึ่งเป็นคนใช้บ้านเศรษฐี เศรษฐีให้เงินไปทำอาหาร ใสบาดกรทำบุญทุกวัน แต่ชายก็เอาเงินไปใช้ในทางอื่น ทำอาหารที่มีราคาถูกใสบาดกร สุกท้าย ชายก็ป่วยเข้าโรงพยาบาลและตายในที่สุด

เรื่อง “กรรมตามสนอง” เด็กเลี้ยงวัวเจ็ดคนไปเลี้ยงวัวแล้วได้ไปไล่จับตัวเงินตัวทอง แต่ตัวเงินตัวทองวิ่งเข้าไปในจอมปลวก เด็กเลี้ยงวัวจึงชิงตัวเงินตัวทองไว้จนครบเจ็ดวันจึงปล่อย เกิดชาติใหม่เด็กทั้งเจ็ดก็เป็นคนเลี้ยงวัวอีก เมื่อไปเลี้ยงวัวก็ไปติดอยู่ในถ้ำเจ็ดวันโดยไม่ทราบ สาเหตุ

2.2 แก่นเรื่องด้านการใช้สติปัญญาในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย ซึ่งให้เห็น ไหวพริบและสติปัญญาของตัวละคร ความสนุกสนานของเรื่องอยู่ที่ความสามารถของตัวเอกที่ พลิกแพลงแก้ไขสถานการณ์หรือปัญหาโดยใช้ปัญญา แสดงให้เห็นว่าสติปัญญานั้นทำให้คนเป็น คนดี ดีกว่าคนที่ใช้แต่กำลัง ผู้ที่อ่อนแอสามารถเอาชนะผู้ที่แข็งแรงได้โดยใช้กำลัง สติปัญญา จึง เป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต พบในนิทานจำนวน 14 เรื่อง คือเรื่องเศรษฐีหาลูกเขย, เชียงเมียง มาก่อนไก่, อุบายเศรษฐี, กลดดีกว่ามนต์, แบ่งแดงโม, ฮักพ้อซำเกีย, กุดจี้กับหมา, นกกะยางคอ แดก, หอยกับเต่า, หนูจอมฉลาด, ชายสามเมา, คู่ชายเมียสอง, เสือเป็นหยังจ้ง โตลาย และอีแจ เป็นหยังปมีลิน

เรื่อง “เศรษฐีหาลูกเขย” เศรษฐีอยากให้ลูกสาวแต่งงานกับคนที่ฉลาดและเอื้อเพื่อ แบ่งปัน จึงตั้งคำถาม เพื่อให้ชายหนุ่มในเมืองตอบให้เป็นที่พอใจของเศรษฐี แล้วก็มีชายหนุ่ม คนหนึ่งตอบได้ถูกใจ และมีไหวพริบ พร้อมด้วยจิตใจที่ดีงาม จึงทำให้เศรษฐียกลูกสาวให้ แต่งงานด้วย

เรื่อง “เซียงเหมียงมาก่อนไก่อ” เจ้าเมืองให้เซียงเหมียงไปเข้าเฝ้าก่อนไก่อโห้ แต่ได้สั่งเพียงว่าให้ไปก่อนไก่อ จึงทำให้เซียงเหมียงไปหาเจ้าเมืองโดยการลากงูไก่อให้ไปตามหลัง ทำให้เจ้าเมืองพิโรธ แต่ก็ทำอะไรเซียงเหมียงไม่ได้เพราะคำสั่งของตนเองคลุมเครือไม่แน่ชัดเอง

เรื่อง “อุบายเศรษฐี” ลูกเขยเศรษฐีเป็นผู้ที่ชอบเล่นแร่แปรธาตุเพื่อหาร่ำรวย แต่เศรษฐีมองว่าเป็นการเชื่ออย่างงมงาย จึงหาอุบายโดยหลอกให้ปลูกกล้วยเพื่อเอานางกล้วยเต็มไหก่อน จึงจะสอนวิชาให้ ลูกเขยหลงเชื่อจึงปลูกกล้วยจำนวนมากเพื่อจะเอานางกล้วย แต่แล้วเมื่อกล้วยออกหวีแก่เต็มทีเศรษฐีก็ให้ลูกสาวตัดไปขายจนได้เงินทองร่ำรวย

เรื่อง “กลศึกวามนต์” เรื่องของสาวหม้ายที่ไม่ยอมแต่งงานกับใคร ยึดมั่นในคำมั่นสัญญาที่มีให้สามีที่ตายไปแล้ว แม้ว่าพระราชจะเสด็จมาขอไปเป็นพระชายา นางก็ปฏิเสธ สุดท้ายพระราชจึงประกาศให้ชายใดที่ได้นางไปเป็นภรรยาได้จะแบ่งสมบัติและเมืองให้ปกครอง ครั้งหนึ่ง มีพ่อค้าเรือสำเภาให้กลอุบายหลอกนางจนนางยอมเป็นภรรยา และทั้งสองก็ครองรักสืบมาอย่างมีความสุข นิทานที่แสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญา มีอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากแนวคิดที่ว่า สติปัญญาไหวพริบจะช่วยแก้ไขปัญหา และทำให้บุคคลประสบผลสำเร็จได้ สติปัญญามีค่ากว่าพละกำลัง แล้วนิทานเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นว่าเมื่อประสบกับเคราะห์ภัยตกอยู่ในสถานการณ์ที่คับขัน มนุษย์ไม่ควรหวาดวิตกจนเกินไป แต่ให้พยายามตั้งสติ และใช้ปัญญาคิดหาทางแก้ไข ปัญหานั้นก็จะถูกแก้ไขคลี่คลายในที่สุด

2.3 แก่นเรื่องเกี่ยวกับการอธิบายเหตุผลความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ พบในนิทานจำนวน 11 เรื่อง คือเรื่องงูเห่าลึมหายพิษ, ผู้ชายกระดองเต่าผู้หญิงสาว, เม็ดเข้าเปลี่ยนสี, แต่งแก้, กินดอง, อายุคน, หมากกับแมว, ควยซังสีเหลือง, กบแก้ว, อีกากับกาเหว่า และเปิดห่านไก่อ

เรื่องอีกากับกาเหว่า (นางสุภาพ สาระโท. 2557 : ผู้เล่า) “อีกาลิต้องเลี้ยงลูกนกกาเหว่ามาตลอด เรียงมันเป็นแบบนี้ กาลครั้งหนึ่งอีกาออกหากินในหมู่บ้าน ถูกป็นชาวบ้านกระสุนเข้าไปคาอยู่ในซูดาก ด้วยความเจ็บปวดและขี้บ่อก อีกาจึงเที่ยวบินไปขอความช่วยเหลือ เมื่อไปพ่อนกกาเหว่าอีกาจึงขอสื่อให้นกกาเหว่าเอากระสุนออกให้ นกกาเหว่าบอกว่าถ้าช่วยช่วยเจ้าเจ้าลิตต้องเป็นผู้รับใช้ข้อย เลี้ยงลูกให้ข้อย อีกาตอบตกลงลิตให้ข้อยเส็ดจั่งได้ข้อยกะยอมขอเพียงแต่เอากระสุนออกให้ข้อยได้ นกกาเหว่าจึงพาอีกาบินไปที่แม่น้ำแล้วเอาดากแช่น้ำ ลูกกระสุนมันเป็นดินเหนียวถึกน้ำกะละลายออก อีกาจึงเป็นผู้รับใช้นกกาเหว่าคอยเลี้ยงดูลูกนกกาเหว่าตามสัญญา แล้วนกกาเหว่ากะลิตเข้าไปไขว่ในฮังอีกาให้อีกาพักแล้วเลี้ยงลูกตลอดมา”

เรื่องเปิด ห่าน ไก่อ (บุญพัทธ์ โอบอ้วน. 2557 : ผู้เล่า) “ฟังลิตว่าให้ฟังเด้อลูกหลาน เป็นหยังเปิดห่านไก่อจั่งมีเสียงฮ้องแบบมันฮ้องอยู่เดียนี่ กาลครั้งหนึ่ง เปิด ห่าน ไก่อ ได้เข้าเฝ้า

ขมบาล เพื่อร้องทุกข์ว่าเด็กมนุษย์กิน พอไปถึงขมบาลกะถามว่า มาเฮ็ดหยัง เป็ดห่านไก่ บอกว่าตนเองถึกกินอยู่เรื่อย โดยเขาจับเชือดคอก ถอนขน เอาชี้ออก แล้วเอาเม็ดสับเอาไปต้มกะพอง แกลงกะพอง ขมบาลบอกว่ากะนำสิแซบคืออยู่นี้ ไก่ตกใจจึงหันมาบอกเจ้าเป็ดเจ้าห่านว่า เพ็นสิเอาอีก เพ็นสิเอาอีกหลาย ๆ เพื่อ กลายเป็นเสียงฮ้องของไก่ปัจจุบันนี้ว่า เอก อี เอก เอ๊ก ฝ่ายเจ้าเป็ดเมื่อได้ยิน ไก่บอกดังนั้นกะบอกกับเพื่อน ๆ ว่า กลับ กลับ กลับ จนเป็นเสียงฮ้องของเป็ดทุกมือนี่ว่า ก้าบ ก้าบ ก้าบ ฝ่ายห่านย่านขมบาลกิน กะบอกให้เพื่อนรีบหนีว่า เร็ว เร็ว เร็ว จนกลายเป็นเสียงฮ้องของห่านในปัจจุบันนี้ว่า เก้ว เก้ว เก้ว

2.4 แก่นเรื่องด้านการครองเรือน คือแก่นเรื่องที่กล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติเมื่อของบุคคลที่แต่งงานมีครอบครัวควรกระทำสิ่งใดบ้างถึงจะประครองชีวิตครอบครัวให้มีสุขพบในนิทานจำนวน 6 เรื่อง คือเรื่อง แต่งงานแล้วเสียดังใจได้, แม่ย่าซังลูกไก่, โตใสใจดำ, หม่องวิเศษ, ผู้ชายเป็นหยังจ้งมีคอหอย และลูกเขยจี๋อาย

เรื่อง “หม่องวิเศษ” มีสามีภรรยาคนหนึ่งที่มีความรักใคร่ปฏิบัติดีต่อกันได้รับมอบหม่องวิเศษจากเทวดา โดยขอได้ 3 อย่าง ทั้งสองก็ของบ้าน เงินทอง บริวาร กลายเป็นเศรษฐี เมื่อข่าวของสามีภรรยาแพร่กระจายไป ทำให้มีผู้คนอยากรวย ก็ได้มีสองสามีภรรยาอีกคู่หนึ่งที่ไม่เคารพกันและกัน มีแต่ทะเลาะ ไปอ้อนวอนของหม่องจากเทวดา แต่ด้วยความที่ไม่พอใจในรูปร่างของตนจึงทำให้การขอพรเป็นไปอย่างล้มเหลว

เรื่อง “แต่งงานแล้วเสียดังใจได้” เป็นการสอนลูกที่แต่งงานไปแล้วให้ปฏิบัติตามคลองธรรมเพื่อให้เกิดความสุข โดยสอนเรื่องจารีตประเพณีที่คู่แต่งงานควรประพฤติปฏิบัติ ส่วนเรื่องโตใสใจดำ เป็นเรื่องการปฏิบัติตนของลูกสะใภ้ที่มีต่อพ่อแม่สามี เป็นการสอนหญิงที่ไม่ปฏิบัติตามผู้ครองเรือน เป็นหญิงไม่เคารพและจริงใจกับสามีของตน เรื่องโตใสใจดำเนื้อหา มีดังนี้ สาวงามได้แต่งงานไปแล้วโดยได้ไปอยู่บ้านสามี ต่อมาสามีลูกด้วยกัน นางปฏิบัติต่อพ่อแม่ของสามีอย่างไม่สมฐานะ โดยคลุกข้าวใส่ถาดแล้วแยกให้พ่อกับแม่สามีกินต่างหาก จนลูกสงสัยและคิดเลียนแบบ

เรื่อง “แม่ย่าซังลูกไก่” เนื้อหาเรื่องนี้ ลูกชายคิดกลอุบายให้แม่และภรรยาของตนเข้าใจกัน โดยออกอุบายให้แม่ทำดีต่อเมียตนเองก่อน 15 วันแล้วจะฆ่าให้ และให้ภรรยาตนเองทำดีต่อแม่ 15 วันแล้วจะฆ่าให้ เวลาผ่านไป ทั้งสองทำดีต่อกันจึงเกิดเป็นความรัก และไม่มีใครต้องฆ่าใครเป็นกลอุบายให้แม่และภรรยาปฏิบัติตนตามแนวการครองเรือน

2.5 แก่นเรื่องเกี่ยวกับตำนานที่เกิดขึ้นจริงคือเรื่องที่มีผู้เล่าเชื่อว่าตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่องมีจริง เกิดขึ้นจริง และยังปรากฏเป็นชื่อเรียกสถานที่ต่าง ๆ สืบมาจนถึงปัจจุบัน นิทาน

ประจำถิ่นที่ค้นพบมี 6 เรื่อง คือเรื่องลิงโกสุม, หอยเขียน, หอขวง, บั้งไฟฟู, นางผมหอม และ หินล่อง

เรื่องลิงโกสุม เป็นเรื่องเล่าถึงตำนานลิงโกสุมเป็นการล่าสัตว์ และการอพยพเพื่อหนีการล่า การกำจัดซากของลิงโกสุมที่เสียชีวิตโดยการเอาไปใส่ในโพรงของต้นไม้ นิทานเรื่องลิงโกสุมถือได้ว่าเป็นตำนานบึงลิง เดิมนั้นเปลี่ยนเป็นวนอุทยานโกสัมพีน

เรื่องหอยเขียน เป็นเรื่องชาวบ้านเห็นรอยเสือที่ริมหนองน้ำ แต่เนื่องจากทำเลนั้นน่าจะเป็นทำเลดี ในการตั้งหมู่บ้าน ชาวนาจึงได้เอา เชือกมาผูกเพื่อเป็นที่พักอาศัยในเวลากลางคืนบนต้นไม้ ในขณะที่หลับนั้น เจ้าที่มาเข้าฝันว่าที่เห็นเป็นรอยนั้นเป็นของเจ้าที่ ไม่ต้องทำร้ายเสือ จึงได้ ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านว่า หนองเขียน นิทานเรื่องนี้เป็นประวัติการตั้งหมู่บ้านบ้านหนองเขื่อน ตำบลเขวาไร่ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ส่วนนิทาน

เรื่องหอขวง ความเชื่อของนายพรานที่ไปล่าสัตว์ในป่า ฝันว่าเจ้าที่มาบอกให้สร้างหอขวงตะวันตกให้ ถ้าไม่สร้างจะไม่ได้เนื้อสัตว์ จนนายพรานพากันสร้างและพากันกราบไหว้ จนทำให้ประสบความสำเร็จและได้เนื้อตามความประสงค์และคำว่าหอขวงก็เป็นตำนานการตั้งชื่อตำบลตำบลหนึ่งในอำเภอโกสุมพิสัยจนถึงปัจจุบันเปลี่ยนจากหอขวงเป็นหัวขวง

เรื่องหินล่อง (นายตา เทียมยศ. 2557 : ผู้เล่า) เป็นตำนานความเชื่อของการตั้งวัด หินร่อง นานมาแล้วมีหลวงพ่อสามรูปและเศวตหนึ่งรูปมาปฏิบัติธรรมอยู่บริเวณหินดาน แล้วช่วยกันขุดหลุมมากมาย และก็เอาหินมาทำเป็นของขลังแล้วโยนลงในบ่อน้ำไว้ หลวงพ่อและเศวตก็ละสังขารไป ที่ตรงนี้เป็นที่รกร้าง แต่ไม่นานมานี้ชาวบ้านก็บูรณะที่ตรงนี้ตั้งเป็นวัดขึ้นมาใหม่ ก่อนจะทำพิธีได้อัญเชิญหลวงพ่อกับเศวตมาประทับร่างทรง แจ้งให้ชาวบ้านทำตามกฎห้ามต่างที่ท่านพูดไว้ ชาวบ้านก็ปฏิบัติตาม มีชาวบ้านหลายคนได้ของขลังที่อยู่ที่นี่เก็บไปไว้ที่บ้าน มีลูกบ้านคนหนึ่งปวดท้องตอนกลางคืนไปหาหมอก็ยากลำบากจึงเอาของขลังที่ได้แกว่งในขันน้ำแล้วดื่ม ปรากฏว่าหายปวดท้อง ชาวบ้านล้าลือถึงอิทธิฤทธิ์ของของขลังนั้น

“โคนนานมาแล้ว ณ ลานหินดินดานแห่งหนึ่งซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ มีพระภิกษุ 3 รูป คือหลวงปู่หินล่อง หลวงพ่อหัวชาหอย และอาจารย์เจ้าข้า กับสามเศวตอีก 1 รูป คือ สามเศวตเมียง อยู่จำพรรษานานนัก ได้พัฒนาลานหินมองนี้ให้เป็นที่ปฏิบัติธรรม บริเวณม่อนนั้นอยู่ไกลจากหมู่บ้านหลายเส้น เสด็จให้ชาวบ้านเดินทางมาถวายจังหัน และภัตตาหารเพลลำบาก จึงเป็นหน้าที่ของสามเศวตเมียงในการอุปฐากพระภิกษุตลอดมา ลานหินที่ว่าอยู่ไกลแหล่งน้ำจึงเสด็จให้หลวงพ่อกับเศวตเมียงคิดหาวิธีเสด็จบ่อเก็บน้ำไว้ใช้สอยในวัดวา”

2.6 แก่นเรื่องเกี่ยวกับความสุข ความสุขของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละคน หากบุคคลนั้นมีความพอใจในชีวิตแม้จะยากจนบุคคลนั้นก็มีความสุขได้ ตรงข้ามกับคนที่ร่ำรวย หากไม่รู้จักรักพอไม่มีความพอใจในชีวิต บุคคลนั้นก็ปราศจากความสุข ความสุขนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพย์สินเงินทอง หรือเครื่องอำนวยความสะดวก หากแต่ความสุขนั้นเกิดขึ้นที่ใจ ไม่ใช่ความสุขทางกาย แนวคิดเรื่องเกี่ยวกับความสุข ความพอใจในชีวิตนี้พบในนิทาน จำนวน 4 เรื่อง คือ เรื่องศีลห้ากับงูเห่า, พวกเดียวกัน, มโนราบินบนสีทนต์ดิน และเรื่องกบ

เรื่อง “ศีลห้ากับงูเห่า” ชายผู้หนึ่งรักษาศีลห้าไม่เคยขาด ได้ถูกงูเห่าอมรัดเพื่อจะกิน แต่แล้วเมื่องูกลืนชายผู้นั้นเข้าไปก็ร้อนร่นกระวนกระวายจนคล้ายร่างของชายผู้รักษาศีลออกมา เป็นเพราะอานิสงส์ของศีลที่รักษาได้ช่วยคุ้มครองเอาไว้เขาก็ได้รับความสุขต่อมา

เรื่องศีลห้ากับงูเห่า (นางบุญเลิศ ศิริสุรัตน์. 2557 : ผู้เล่า) เล่าในทำนองสรภัญญ์ ว่า “ยังมีนิทานเก่า จะมาเล่าให้ท่านฟัง ได้ฟังแล้วหรือยัง นิทานตั้งแต่โบราณ อยู่เมืองทันตคาม จำเอาไว้ในตำนานมีชายผู้เก่งกล้า รับศีลห้าประจำใจ วันหนึ่งไปไถนาเสร็จแล้วมาปล่อยควายไปควายเดินกินหญ้าไกลจึงนำไปเอาควายคืน เดินไปไม่มองดูจึงมีงูเห่ากัดก้น ชายนั้นตกใจตื่น นูย้งกลืนเข้าทุกที มีมืออยู่ในมือ แต่ใจถือศีลห้าดีจะฟันจะทุบตีก็ไม่ดีทิ้งมีด ไปยึดศีลบริกรรม กล่าวคำว่าปาณาติภัย ร่างกายร้อนเหมือนไฟ งูเห่าใหญ่ก็คืนรนไม่นานงูก็คลายจากร่างกายไปจากคนศีลห้าได้บันดาลให้พันภัยอันตราย อานิสงส์ของศีลห้ามีค่ามากหากบรรยายถึงแม้ว่าเราตายศีลทั้งหลายคุ้มครองเรา”

ฮักพ่อช้ำเกีย (นายเจษฎ์ ศิริวิ. 2557 : ผู้เล่า) “มีเลียงเว้าสืบต่อกันมาโดนแล้ว ว่ามีครอบครัวอยู่ครองครัวหนึ่งมีลูกนำกันเทิงเม็ด 7 คนอาศัยอยู่กันอย่างมีความสุขอยู่มาเมื่อหนึ่ง พ่อถามลูกว่า “ฮักพ่อช้ำได้” ลูก ๆ ต่างตอบว่า “ฮักพ่อผีนฟ้าฮักพ่อมหาสมุทรฮักพ่อผีนดิน” ยกเว้นลูกสาวคนสุดท้องตอบว่า “ฮักพ่อท้อเกีย” พ่อได้ยินแบบนี้ก็เคียดใจให้ลูกหลายจึงได้จับไล่ลูกออกจากบ้านไปอยู่ที่กระท่อมปลายนา เมื่อหนึ่งมีงานบุญที่วัดชาวบ้านต่างนำข้าวปลาอาหารไปถวายพระทำบุญที่วัดลูกสาวคนน้อยก็นำอาหารไปถวายพระคือกัน จัดตกแต่งประดับประดาอาหารด้วยสีสันทสวยงาม แต่พระบิณฑบาตอาหารของลูกสาวคนน้อยเลย พ่อเกิดความสงสัยจึงถามพระ พระกะตอบว่า “อาหารตกแต่งสวยงามกะจริงแต่ขาดความแซบความนัวเพราะขาดเกียปรุรงรส” ลูกสาวบอกว่า “เกียเป็นของมีค่าบ่อยากเอาไปให้ไผ่”

2.7 แก่นเรื่องการกำเนิดผี เชื่อว่าผีนี้มีสาเหตุความเป็นมาอย่างไรและเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงมีนิทาน 2 เรื่อง คือ เรื่องผีปอบ และผีพราย

เรื่องผีปอบ (นายประเสริฐ พลตรี. 2557 : ผู้เล่า) ผู้ที่ทำผิดครุในสมัยก่อนส่วนมาก จะกลายเป็นปอบ จึงทำให้ปอบมีมาก นายสาได้ถูกผีปอบเข้าสิงเพื่อสูบกินเลือดเนื้อ จนทำให้ พ่อแม่มาเห็นและตามหอมผีมาช่วยไว้ทัน เป็นเหตุให้ชาวบ้านแตกตื่นและทำพิธีกันบ้าน เพื่อไม่ให้ผีปอบเข้ามาในหมู่บ้านอีก นิทานเรื่องนี้จะกล่าวถึงการกำเนิดผีปอบ

“ตกคึกของคืนนั้นนายสาคืนทรนทรายและตะ โคนเสียงดังเหมือนกับมีคนมาทำร้าย พ่อกับแม่ของนายสาได้ขึ้นจึงเปิดไฟเบิ่ง เห็นลูกชายอยู่ในสภาพเหม่อลอยคือคนบมิสติ จึงไป เอ็นเพื่อนบ้านและหอมผีประจำหมู่บ้านให้มาช่วย เมื่อหอมผีมาถึงได้ใช้สายสิญจน์ที่ปามนต์ใส่ ในขณะที่นั้นผูกแขนสองข้าง ขาสองข้าง และคอ เพื่อกันไม่ให้วิญญาณที่สิงอยู่ในตัวนายสาออกไป”

ตารางที่ 4 การแสดงแก่นเรื่อง (สาระสำคัญ) ในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย

ลำดับที่	แก่นเรื่องเกี่ยวกับ	ชื่อประเภทนิทานและชื่อเรื่อง
1	ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว 17 เรื่อง	คือเรื่องนางหมาขาว, กฎแห่งกรรม, กรรมตามสนอง ท้าวห้าโป, หินคำ, บักหวัง, กาคำ, หัวล้าน หลีนครุ, บักม่วงทองคำ, หมิ่นอย่าชี้เด็ด, นกเตเว็ด, ผีปอบ กับพระ, พรหมณา, ปฎาจารย์, ปลุกบ้านสว่างเฮีย, ตาบอด และพ่อใหญ่จ้อยชี้แตก
2	การใช้สติปัญญา 14 เรื่อง	คือเรื่องเศรษฐีหาลูกเขย, เซียงเมียงมาก่อนไก่, อุบาย เศรษฐี, กลศึกว่ามนต์, แบ่งแดงโม, ฮักพ่อซ่าเกีย, กุดจี้กับหมา, นกกระยางคอกแตก, หอยกับเต่า, หนูจอม สลาด, ชายสามเมา, ผู้ชายเมียสอง, เสือเป็นหยังจ้ง โตลาย และอิแจเป็นหยังปมีลิน
3	การอธิบายความเป็นมา 11 เรื่อง	คือเรื่องงูเห่าขี้มคายพิษ, ผู้ชายกระดองเต่าผู้ญิงสาว, เม็ดเข้าเปลี่ยนสี, แต่งแก้, กินดอง, อายุคน, หมากับ แมว, ควยซังสี่เหลี่ยม, กับแก้, อีกากับกาเหว่า และ เป็ดห่านไก่
4	การครองเรือน 6 เรื่อง	คือเรื่อง แต่งงานแล้วเสียดังใจได้, แม่ย่าซังลูกไก่, โตใสใจดำ, หม่องวิเศษ, ผู้ชายเป็นหยังจ้งมีคอหอย และลูกเขยชื้อาย

ลำดับที่	แก่นเรื่องเกี่ยวกับ	ชื่อประเพณีนิทานและชื่อเรื่อง
5	ตำนานที่เกิดขึ้นจริง 6 เรื่อง	คือเรื่องลิงโกสุม, ฮอยเจียน, หอขวง, บุญบั้งไฟ, นางผมหอม และหินล่อง
6	ความสุข 4 เรื่อง	คือเรื่องศีลห้ากับงูเห่า, พวกเดียวกัน, มโนราบินบน สีทนดินดิน, และเรื่องกบ
7	กำเนิดผี 2 เรื่อง	คือเรื่องผีปอบ และผีพราย

3. ฉาก

ได้แก่ รายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนบรรยากาศที่ช่วยเสริมให้เห็นลักษณะตัวละคร และช่วยให้เนื้อเรื่องเด่นชัดสมจริง ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้แจ่มแจ้งและรวดเร็วขึ้น ทั้งยังช่วยให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างเหมาะสม (วราภรณ์ บำรุงกุล) ฉากที่พบในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย มีฉากหมู่บ้าน, ทุ่งนา, ป่า, แม่น้ำ, ราชวัง, ท้องฟ้า และสวรรค์

4. ตัวละคร

ตัวละครมีบทบาทที่ช่วยให้การดำเนินเรื่องไปตามโครงเรื่อง และช่วยให้เหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างสมเหตุสมผล (วราภรณ์ บำรุงกุล)

ตารางที่ 5 วิเคราะห์องค์ประกอบนิทาน ฉาก ตัวละคร

ลำดับ	ชื่อนิทาน	ด้านฉาก	ด้านตัวละคร
1	ลิงโกสุม	หมู่บ้าน, ป่า และแม่น้ำ	มนุษย์ และ สัตว์
2	หอขวง	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์, อมนุษย์ และ สัตว์
3	บักหวัง	หมู่บ้าน และทุ่งนา	มนุษย์, สัตว์ และ เทวดา
4	กฏแห่งกรรม	หมู่บ้าน	มนุษย์
5	พราหมณา	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์
6	โตโตใจดำ	หมู่บ้าน	มนุษย์
7	ผู้ใหญ่บ้านบู้หนังสือ	หมู่บ้าน	มนุษย์ และ สัตว์
8	ควายซังสี่เหลี่ยม	สวรรค์ และป่า	มนุษย์ และ สัตว์
9	การปลูกบ้านต่างเฮียน	หมู่บ้าน, ป่า และสวรรค์	มนุษย์ และ เทวดา
10	กินดอง	แม่น้ำ, ป่า, ท้องฟ้า และหมู่บ้าน	สัตว์, มนุษย์ และ เทวดา

ลำดับ	ชื่อนิทาน	ด้านฉาก	ด้านตัวละคร
11	มองวิเศษ	หมู่บ้าน, แม่น้ำ และ ท้องฟ้า	มนุษย์, สัตว์ และเทวดา
12	หมากับแมว	หมู่บ้าน และแม่น้ำ	มนุษย์, สัตว์ และเทวดา
13	ฮอยเขียน	ป่าไม้, แม่น้ำ และป่า	มนุษย์, อมนุษย์ และสัตว์
14	บั้งไฟพญานาค	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์
15	พ่อใหญ่จ้อยจีแตก	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์ และเทวดา
16	กรรมตามสนอง	ทุ่งนา และป่า	มนุษย์ และสัตว์
17	ผู้ชายเมียสอง	หมู่บ้าน, ป่า และแม่น้ำ	มนุษย์ และสัตว์
18	หมากม่วงทองคำ	หมู่บ้าน, ป่า และราชวัง	มนุษย์ และอมนุษย์
19	นกกระเจิบ	ป่า และหมู่บ้าน	สัตว์ และมนุษย์
20	เปิด ห่าน	สวรรค์	สัตว์, มนุษย์ และเทวดา
21	ลูกศิษย์กับหลวงตา	หมู่บ้าน และท้องฟ้า	มนุษย์
22	หอยกับเต่า	หนองน้ำ	สัตว์
23	กาดำ	แม่น้ำ	มนุษย์ และเทวดา
24	กูดจี้กับหมา	หมู่บ้าน	สัตว์ และอมนุษย์
25	ผู้ชายกระดองเต่า ผู้หญิงสาว	หมู่บ้าน	มนุษย์
26	แต่งงานแล้วเสียดจิ้งจอก	หมู่บ้าน และทุ่งนา	มนุษย์ สัตว์
27	แต่งแก้	หมู่บ้าน, ป่า และแม่น้ำ	มนุษย์, สัตว์ และเทวดา
28	แม่ย่าซังลูกไก่	หมู่บ้าน	มนุษย์
29	นกกระยางคอแตก	แม่น้ำ และป่า	สัตว์
30	ทำหำโป	หมู่บ้าน, และแม่น้ำ	มนุษย์ และเทวดา
31	แบ่งแดงโม	หมู่บ้าน	มนุษย์
32	ฮักพ่อชำเกีย	หมู่บ้านและทุ่งนา	มนุษย์
33	หลวงพ่อดบหัวปลาตุ๊ก	หมู่บ้าน, แม่น้ำ และทุ่งนา	มนุษย์และสัตว์
34	เจ้าหนูจอมฉลาด	ป่า	สัตว์
35	กับแก้	ป่า และสวรรค์	สัตว์ และเทวดา
36	เศรษฐีหาลูกเขย	หมู่บ้าน	มนุษย์ และสัตว์

ลำดับ	ชื่อนิทาน	ด้านฉาก	ด้านตัวละคร
37	พวกเดียวกัน	หมู่บ้าน	มนุษย์
38	ผู้ชายเป็นหยิ่งคือมีคอกอหอย	หมู่บ้าน, ป่า และทุ่งนา	มนุษย์, สัตว์ และเทวดา
39	อุบายของเศรษฐี	หมู่บ้าน, ป่า และทุ่งนา	มนุษย์
40	เชียงใหม่มาก่อนไก่	หมู่บ้าน, ป่า และราชวัง	มนุษย์ และสัตว์
41	อิกากับกาเหว่า	ป่า	มนุษย์ และสัตว์
42	นางหมาขาว	ป่า และราชวัง	มนุษย์ และสัตว์
43	ลูกเขยขี้อาย	หมู่บ้าน	มนุษย์ และสัตว์
44	นกเต้เวด	หมู่บ้าน, ป่า และท้องฟ้า	มนุษย์ และสัตว์
45	งูเหลี่ยมคายพิษ	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์ และสัตว์
46	เม็ดเช่าเปลี่ยนสี	หมู่บ้าน	มนุษย์ และเทวดา
47	สิดหักกับงูเหลี่ยม	หมู่บ้าน และทุ่งนา	มนุษย์ และสัตว์
48	มโนราห์บินบนสีทนดิน ดิน	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์ อมนุษย์ และสัตว์
49	นกแก้วทอง	ป่า	มนุษย์ และสัตว์
50	กลดึกว่ามนต์	หมู่บ้าน, แม่น้ำ และราชวัง	มนุษย์
51	เขื่อน้อยกับหลวงพ่อกบ	หมู่บ้าน และทุ่งนา	มนุษย์ และสัตว์
52	กบ	หมู่บ้าน และทุ่งนา	มนุษย์ และสัตว์
53	อี่แจเป็นหยิ่งปมิลีน	ป่า และแม่น้ำ	สัตว์
54	หินคำ	หมู่บ้าน และทุ่งนา	มนุษย์ และสัตว์
55	ชายเป็ด	หมู่บ้าน, แม่น้ำ, ท้องฟ้า และทุ่งนา	มนุษย์ และสัตว์
56	หัวล้านหลั่นครู	หมู่บ้าน, แม่น้ำ, และป่า	มนุษย์
57	คนตาบอด	หมู่บ้าน, แม่น้ำ, และทุ่งนา	มนุษย์ และภูตผี
59	ผีพราย	หมู่บ้าน, แม่น้ำ, และทุ่งนา	มนุษย์, สัตว์ และภูตผี
60	อยากดากใหญ่	หมู่บ้าน, และป่า	มนุษย์
61	เสียดเป็นหยิ่งจ้งโตลาย	หมู่บ้าน, ป่า	มนุษย์ และสัตว์
62	ชายสามเมา	หมู่บ้าน, ป่า และราชวัง	มนุษย์, สัตว์ และภูตผี
63	ผีปอบกับพระ	หมู่บ้าน	มนุษย์, และภูตผี

ลำดับ	ชื่อนิทาน	ด้านฉาก	ด้านตัวละคร
64	เหม็นอย่าจี้เด็ด	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์
65	หลวงพ่อบ๋ยมโง่	หมู่บ้าน	มนุษย์
66	หินล่อง	หมู่บ้าน และป่า	มนุษย์และภูตผี
67	นางปฎาจารย์	หมู่บ้าน แม่น้ำ และป่า	มนุษย์สัตว์
68	นางพมหอม	หมู่บ้าน แม่น้ำ และป่า	มนุษย์สัตว์
69	อายุคน	หมู่บ้าน แม่น้ำ และป่า	มนุษย์สัตว์
70	พ่อตากับลูกเขย	หมู่บ้าน แม่น้ำ และป่า	มนุษย์สัตว์

การใช้ภาษา

ภาษาคือการเลือกใช้คำพูด และความคิดของผู้เล่าที่แสดงว่าศิลปินี่ให้เหมาะกับเหตุการณ์ และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในนิทาน จากการศึกษาภาษาในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัยมี ภาษา 3 ลักษณะ คือ ภาษาพื้นถิ่น, ภาษาไทยมาตรฐาน และภาษาที่ใช้คำคล้องจองที่ใช้ร้องทำนอง สรภัญญะ 4 เรื่อง คือ เรื่อง กาคำ, ศีลห้ากับงูเห่า, นกแก้วทอง และเรื่องมโนราบินบนสีทน เดินดิน และทำนองหมอลำ 1 เรื่อง คือ เรื่องพราหมณา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการ ใช้คำ เล่นคำสื่อให้เห็นภาพและการใช้น้ำเสียงในการร้องเดินทำนองสรภัญญะได้ไพเราะน่าฟัง อันเป็นลักษณะของกวี

ภาษาคำคล้องจองเพื่อเล่าในทำนองสรภัญญะหนึ่งเรื่องคือเรื่องนางพมหอม

นางพมหอม (นายสุบรรณ น้อยจันทร์. 2557 : ผู้เล่า) “บัดนี้ค่อยฟังเสียง เป็นนิทานพมหอม ลุนพมหอมและนางลุน ลูกของคุณแม่สีดาคือว่านางสีดา ไปชมป่าเกิดหลงทางหิวข้าวและหิวน้ำ อยู่ตามภูป่าไม้ซาง ไปกินน้ำเขี้ยวซ้าง อยู่กลางป่าจนตาตาย หลายวันจึงกลับมาออกจากป่าอันตราย จิตใจบ่สบาย คิดวุ่นวายอยู่หลายวันบ่นางสีดาจึงรู้ว่าตนตั้งครรภ์เมื่อถึงกำหนดวัน นางอัดอั้น ซูลมุนออกลูกฝาแฝดมา มีชื่อว่าพมหอม-ลุนหลายปีได้ผ่านไป ก็เติบโตขึ้นทุกปีพมหอมและ นางลุน คิดวุ่นอยากสินีชาวบ้านว่าบ่ดี ลูกอัปรีเอราวัน”

เล่าเป็นทำนองหมอลำคือเรื่องพราหมณา

เรื่องพราหมณา (นางทุมมี ดาวังวรรณ. 2557 : ผู้เล่า) “ซ้าบัดนี้สีเดินดงค้นป่า พราหมณา แก่นไต้สีเดินเข้าป่าไพร ว่าแล้วกะตั้งแก่นไต้เมียมิ่งอมิตาพีสีลาจอมแพงคงเดินไปหน้า สีไป หามาให้คนงานใช้ส่วง สีไปหามาให้คนใช้มาไวไว ให้น้องอยู่ให้น้องดูเบ่งบ้านเฮือนน้อย ๆ ถ้าวมมี้อื่นเดื่อพีสีพากกลิ่นอ้มเดินป่าไปคนเดียวไฟผู้เที่ยวมาหาอย่าสิจาเดือน้องให้น้องนอน

ในห้อง นอนคลองถ้ำที่อดฝักดูให้ดีเดือนางอย่าไปจากถ้ำด้านไผ่แท้ถ่องความ ไผ่มาคิดล่วม
ล่วม”

ตารางที่ 6 การอธิบายศัพท์ภาษาไทยพื้นถิ่น

ภาษาพื้นถิ่น	ภาษาไทย	ภาษาพื้นถิ่น	ภาษาไทย
กะสิพิดพิด	อาการของควายที่ โมโห	ไล่ชนอย่างเดียว	ไล่ชนทุกครั้ง
ล่างเฮียน	สร้างบ้าน	แทบชുമือ	แทบทุวัน
โดนมาแล้ว	นานหลายปี	เสาเสก	เสาแรก
ฮูป	รูป	จำไว้ให้ดี	จำไว้อย่าลืม
ยามแลง	ตอนเย็น	บ่ได้	ไม่ได้
มือหนึ่ง	วันหนึ่ง	ในมือเดียว	ภายในวันเดียว
ว่าคืออยาก	คิดว่า	เบ็ง	ดู
เวาเลียง	พูดถึง	บ่มีมือลวยจักเทีย	ไม่มีวันที่จะร่ำรวย
ผู้ได้	คนใด	จีนเฮียนเหนือจีน	ไปบ้านคนนั้นคนนี้
ยามมู	ไปหาเพื่อน	เฮียนใต้	เรื่อย ๆ
คันซอดแจ็ง	ตอนเช้า	มือเดียว	วันเดียว
เวาเลียงที่พื้น	ตอนเช้า	จีนอยู่ยามแลง	จีนอยู่อาศัยในตอนเย็น
จังสิดี	เล่าเรื่องราวความฝัน	เฮียนเฮา	บ้านเรา
เต็มไปเมิด	จะดีขึ้นภายหลัง	ยามเช้า	ตอนเช้า
บอกแล้ว	มีมากหลาย	ฮ้องจีน	ร้องจีน
กินดอง	กล่าวเตือน	บ่เชื่อกู	ไม่เชื่อกู
บ่อดบ่อยาก	ร่วมงานแต่ง	กะฟาว	รีบไปโดยเร็ว
ปลาเคเต็มหนอง	มีมากมาย	ขาบไหว	กราบไหว
ไปเมิด	ปลาเต็มหนอง	บ่ฮู้หลิ	ไม่รู้จริง ๆ
ฮ้อง	ร้อง	ท้อได้	เท่าไหว
ฟังแล้วม่วนฮี้หลิ	ฟังแล้วไพเราะมาก ๆ	หม่องนี้มาโดนแล้ว	ที่นี้มานาน
เฮ็ดจั่งได้	ทำแบบไหน	ลีซาข้อมฮู้พลาด	ไม่รู้ไปหมดทุกเรื่อง

ภาษาพื้นถิ่น	ภาษาไทย	ภาษาพื้นถิ่น	ภาษาไทย
หยับเช่า	เข้าใจ	นักปราชญ์ยอมสู้พลัง	ผู้มีความรู้ยังพลาด
เป็นอีหยัง	เป็นอะไร	หมองได้หละ	ตรงไหนละ
เห็นจั้งซัน	เห็นแบบนั้น	พุ่นแหลั่ว	อยู่ห่างไกลจากที่นี่
กะจิดคัก	ประหลาดใจนัก	แนมไป	มองไป
ลืออีหยัง	ลืออะไร	ลีได้เบ็งหล่อ	จะได้ดูหล่อขึ้น
เทิงสอง	ทั้งสอง	เทิงสอง	ทั้งสอง
กะเว้าเป็นควมเดียวกัน	เข้าใจพูดอย่างเดียวกัน	เช่าทั้งเมิดให้กับตาเต่า	เอาข้าวทั้งหมดให้เต่า
ตีได้ 3 เทีย	ตีได้สามครั้ง	ขอพรอีหยังได้	ขอพระอะไรก็ขอได้
ตีเทียที่ 1	ตีครั้งที่หนึ่ง	เสี่ยว	เพื่อนที่รักกันมาก
เฮ็ดจั้งได้	ทำแบบไหน	บักหนาตีบ	หนาแน่นมาก ๆ
กะลีเอา	จะได้เอา	เช่า	ข้าว
ฮัก	รัก	อยากได้อีหยัง	อยากได้อะไร
มือนั่น	วันนั้น	ตามใจมัก	ตามใจชอบ

การวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านเชิงคติชน

การศึกษาเนื้อหา นิทานพื้นบ้านอำเภอ โกลุมพิสัย ในเชิงคติชน ตามแนวคิด ปรีชา อุตตรกุล ได้ศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านจากตำลอบรงกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ได้พบวรรณกรรมในฐานะที่สะท้อนประวัติ, สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และเพลงโคราช วรรณกรรมในฐานะที่สะท้อนระบบครอบครัวและเศรษฐกิจ และวรรณกรรมในฐานะที่สะท้อนความเชื่อ ประเพณี และค่านิยม และสุทธาทิพย์ สว่างผล ที่ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านของชาวไทยยวนบ้านคลองน้ำไหล จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อรวบรวมนิทานพื้นบ้านที่สืบทอดโดยมุขปาฐะจำแนกและจัดหมวดหมู่นิทานพื้นบ้านที่รวบรวมได้ตามรูปแบบทางคติชนวิทยาและวิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของนิทานพื้นบ้านแต่ละแบบ โดยศึกษาคุณค่าด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้แนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านอำเภอ โกลุมพิสัย ทั้ง 70 เรื่อง พบว่ามี 4 ลักษณะ คือ

1. นิทานพื้นบ้านที่สะท้อนประวัติสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

การศึกษานิทานพื้นบ้านให้ประโยชน์หลายประการประการหนึ่งคือให้ทราบถึงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีของท้องถิ่นนั้น

จากวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย ที่ผู้วิจัยรวบรวมได้เป็นเรื่องราวที่สะท้อนถึงประวัติของท้องถิ่นซึ่งสะท้อนในด้านประวัติที่มาหรือความหมายของชื่อสถานที่ เป็นส่วนใหญ่ บางเรื่องก็สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีตามทัศนะของผู้วิจัยแล้วเชื่อว่านิทานทั้ง 7 เรื่องคืออดีตของชุมชนท้องถิ่นนี้ พบในนิทานเรื่องลิงโกสุม, หอขวาง, หินล่อง, ฮอยเขียน, หินคำ, บักห้าโป และนางम्मหอม

เรื่องลิงโกสุม (นายศิลา สุภาวัฒน์พันธ์, 2557 : ผู้เล่า) เป็นเรื่องเล่าถึงตำนานลิงโกสุม เป็นการล่าสัตว์และการอพยพเพื่อหนีการล่า การกำจัดซากของลิงโกสุมที่เสียชีวิต โดยการเอาไปใส่ในโพรงของต้นไม้ นิทานเรื่องลิงโกสุมถือได้ว่าเป็นตำนานบึงลิงเดียนี่เปลี่ยนเป็นวนอุทยานโกสัมพี

“มีเรื่องเล่าขานโดนมามากในป่าใหญ่หม่องหนึ่ง มีสัตว์ป่าหลายอย่าง บว่าลิเป็น เสียวข้าง กุ้ง กวาง หมูป่า ละมั่ง เลียงผา กระต่าย ลิง ฯลฯ อาศัยอยู่ในป่าหม่องนี้มาโคน แล้วกะบมีไฟมารุกราน ผู้คนได้อพยพย้ายที่ลิ่งอยู่อาศัยบ่ให้มีการบุกเบิก และจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวให้ผู้คนพักผ่อนหย่อนใจในวันหยุด เที่ยวเบิงและให้อาหารแก่มูลิง หลายคนทีไปเที่ยวชม และให้อาหารมูลิง ต่างจึงคิดว่าเป็นหยังคือบ่เคยเห็นซากกระดูกลิงที่ตายแล้ว เพราะปกคินันต้องเห็นแห่นแหละ บางคนก็คิดว่าสงสัยพวกลิงเอาไปโยนลงแม่น้ำ บางคนก็คิดว่าสงสัยพวกลิงเอาไปฝังต่างให้ความเห็นไปหลายทาง จนบ่รู้ว่ามันเอาศพของมันไปถ่มใส่จนถึงทุกมือนี่”

เรื่องหอขวาง (นายศิลา สุภาวัฒน์พันธ์, 2557 : ผู้เล่า) ความเชื่อของนายพรานทีไปล่าสัตว์ในป่า ผันว่าเจ้าทีมาบอให้สร้างหอขวางตะวันให้ ถ้าไม่สร้างจะไม่ได้เนื้อสัตว์ จนนายพรานพากันสร้างและพากันกราบไหว้จนทำให้ประสบความสำเร็จและได้เนื้อตามความประสงค์

“พวกสูมาเฮ็ดหยัง กูสิตีพวกมึงให้ตายเดียนี่” พรานหมาย่านหลายตัวสัน ได้แต่อ่อนวอนฮ้องขอชีวิตไว้คนโบราณนั้นจึงสั่งว่า “ถ้าพวกสูอยากได้เนื้อ จงพากันมาขาบไหว้ทำสักการบูชา กับปลุกหอเพียงตาขวางตาเวินให้กู ถ้าบ่เฮ็ด กูสินำฆ่าพวกสูให้ตาย และพวกสูจะสิบได้เนื้อจักโตเลยถ้าเบิง”

2. นิทานพื้นบ้านที่สะท้อนระบบครอบครัวและเศรษฐกิจ

วรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน ที่รวบรวมได้ มีอยู่หลายเรื่องทีสะท้อนให้เห็นถึงระบบครอบครัวและเศรษฐกิจของอำเภอโกสุมพิสัยซึ่งแยกเป็นประเด็นดังนี้

2.1 การเลือกคู่ครอง หนุ่มสาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองพอสมควรดังที่พบในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย 8 เรื่อง คือ เรื่องปลุกบ้านต่างเขียน,

โตใสใจคำ, มโนราห์บินบนสีทนเดินดิน, นกกระจิบ, ผู้ชายกระดองเต่าผู้หญิงสาว, แต่งงานแล้ว
ลิเฮ็ดจ้งได้, แม่น้ำซังลูกไก่ และเศรษฐีหาลูกเขย

2.2 อาชีพ อาชีพที่พบในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัยมีหลากหลายอาชีพซึ่ง
ปรากฏในนิทานเรื่องท้าวห้าโป, บักหวัง, บักม่วงทองคำ, พ่อใหญ่จ้อยจี่แตก, หม่องวิเศษ, อุบาย
เศรษฐี, ศิลห้ำกับงูเห่ลียม, กลดึกว่ามนต์, ผู้ชายเป็นหยังมีคอหอย, งูเห่ลียมคลายพิช, เสือเป็นหยัง
จ้งโตลาย, นกเตเว็ด, ขายเป็ด, พ่อเต่ากับลูกเขย และหัวล้านสิ้นครุ รวม 15 เรื่อง

เรื่องท้าวห้าโปกล่าวถึงการประกอบอาชีพชาวประมง เนื่องจากท้องถิ่นนี้มีพื้นที่ติด
ลำแม่น้ำชี

เรื่องบักหวังอาชีพที่พบในเรื่องนี้คืออาชีพเลี้ยงสัตว์คือการเลี้ยงวัวที่ท่านเศรษฐีได้
เลี้ยงเป็นจำนวนมากโดยจ้างให้บักหวังเป็นคนดูแลเลี้ยงวัวทั้งหมด

3. นิทานพื้นบ้านที่สะท้อนความเชื่อ เรื่องศาสนาและประเพณี

นิทานพื้นบ้านเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของสังคมที่จะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่ง
สู่รุ่นหนึ่ง เพราะนอกเหนือจากความบันเทิงซึ่งเป็นความมุ่งหมายหลักของนิทานพื้นบ้านแล้ว
นิทานยังเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ ความนึกคิด ความเชื่อ ประเพณี
และค่านิยมของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของนิทานพื้นบ้านอีกด้วย

3.1 ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ชาวอำเภอโกสุมพิสัยนับถือศาสนาพุทธมาตั้งแต่ครั้ง
บรรพบุรุษ มีความเชื่อในพุทธรัตนตรัยเชื่อเรื่องบุคคลทำกรรมเช่น ไฉยมได้รับผลกรรมเช่นนั้น
ถ้าทำกรรมดีก็จะได้รับผลกรรมตอบแทนในทางที่ดี ถ้าทำกรรมชั่วก็จะได้รับผลตอบทนในทางชั่ว
ผลกรรมอาจอาจตอบสนองในชาตินี้หรือชาติหน้าก็ได้ ไม่มีใครหลีกเลี่ยงกฎแห่งกรรมนี้ได้
ดังนิทานเรื่องกฎแห่งกรรม, โตใสใจคำ, ศิลห้ำกับงูเห่ลียม, กรรมตามสนอง, นางปฎาจารย์
และพราหมณา รวมนิทาน 6 เรื่อง

เรื่องกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องทีกล่าวถึงเด็กเลี้ยงวัวทั้งเจ็ดคนได้ขังตัวเงินตัวทองไว้ใน
จอมปลวกถึงเจ็ดวัน ผลกรรมจึงทำให้พวกเขาโดนขังในถ้ำแห่งหนึ่งเจ็ดวันเหมือนกัน

เรื่องศิลห้ำกับงูเห่ลียม เป็นเรื่องของชายเลี้ยงควายขณะที่ออกตามควายถูกงูเห่ลียมรัด
หมายจะกิน แต่ด้วยที่เขาเป็นคนศรัทธาศิลห้ำเขาจึงภาวนาศิลห้ำ งูเห่ลียมก็คลายเขาออกรอดจาก
ความตาย

เรื่องศิลห้ำกับงูเห่ลียม (นางบุญเลิศ ศิริสุรัตน์. 2557 : ผู้เล่า) เล่าในทำนองสรภัญญ์
ว่า ยังมีนิทานเก่า จะมาเล่าให้ท่านฟัง ได้ฟังแล้วหรือยัง นิทานตั้งแต่โบราณ อยู่เมืองทันตคาม
จำเอาไว้ในตำนานมีชายผู้แก่กล้า รับศิลห้ำประจำใจ วันหนึ่งไปไถนาเสร็จแล้วมาปล่อยควายไป

ควายเดินกินหญ้าไกลจึงนำไปเอาควายคืน เดินไปไม่มองดูจึงมีงูเห่ากัดควาย ชายนั้นตกใจตื่น
งูยักกินเข้าทุกที มีมืออยู่ในมือ แต่ใจถือศีลห้าคือจะฟันจะทุบตีก็ไม่ดีทิ้งมิดไปยึดศีลบริกรรม
กล่าวคำว่าปาณาติยา ร่ายกายร้อนเหมือนไฟ งูเห่าใหญ่ก็คืนรน ไม่นานงูก็คลายจากร่างกาย
ไปจากคนศีลห้าได้บันดลให้พ้นภัยอันตราย อานิสงส์ของศีลห้ามีค่ามากหากบรรยายถึงแม้ว่า
เราตายศีลทั้งหลายคุ้มครองเรา

3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับผีसांगเทวดา หมายถึง สิ่งที่เราลืมมองไม่เห็นตัวแต่เราถือหรือ
เข้าใจว่ามีฤทธิ์อำนาจเหนือคนอาจให้ผลดีหรือให้ผลร้ายหรือให้คุณหรือให้โทษแก่เราได้ การที่
ในนิทานพื้นบ้านกล่าวถึงผีसांगเทวดาเข้าไปเกี่ยวข้องนั้นอาจเป็นเพราะว่าคนในสมัยก่อนยังไม่ได้
นับถือศาสนา คงมีแต่เรื่องนับถือผีसांगเทวดา ดังในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุม จำนวน 18 เรื่อง
คือ เรื่องปลูกบ้านสร้างเฮียน, หม่องวิเศษ, แต่งแก้, ควายซังสี่เหลี่ยม, หอขวง, ฮอยเขียน, ท้าวห้าโป,
หินล่อง, พ่อใหญ่จ้อยขี้แตก, เม็ดเข้าเปลี่ยนสี, ผีปอบ, ผีพราย, ผีปอบกับพระ, กาดำ, นกแก้วทอง,
เป็ดห่านไก่, กุศัจกับหมา และกับแก้

เรื่องหอขวง กล่าวถึงผีเจ้าป่าไม่พอใจที่พรานหมากับพรานบุญและชาวบ้านอีกจำนวน
หนึ่งไปล่าเนื้อโดยไม่บอกกล่าว แล้วผีได้แสดงตนให้นายพรานเห็นมีลักษณะสูงใหญ่ ถือไม้
กระบองตาแดงกล้า บอกให้นายพรานกับพวกสร้างหอขวงตาวันให้ถึงจะบันดาลให้ล่าเนื้อได้

มีคนโบราณผู้หนึ่งร่างกายกำยำสูงบึกใหญ่คักเป็นตาข่าน ถือไม้กระบองมาพูดว่า “พวกสู
มาเฮ็ดหยัง กูลิติพวกมึงให้ตายเดี๋ยวนี้” พานหมาย่านหลายตัวสัน ได้แต่ฮ้อนวอนฮ้องขอชีวิตไว้
คนโบราณนั้นจึงตั้งว่า “ถ้าพวกสูอยากได้เนื้อจงพากันมากาบไหว้ทำสักการบูชา กับปลูกหอ
เพียงตาขวงตาเว็นให้กู ถ่าบ่เฮ็ด กูลินำมาพวกสูให้ตาย และพวกสูกะสิบได้เนื้อจักโตเลยถ่าเบ็ง”
พานหมาตกใจตื่นขึ้น ได้เว้าความฝันให้พรรคพวกฟัง จึงตกลงกันว่าสิปลูกหอให้ตามที่ฝันนั้น
ยามเช้าจึงช้อยกัน ไปตัดไม้มาเฮ็ดศาลเจ้า มีลักษณะทอดยาวจากทิศเหนือมาทิศใต้ เอ็นว่า “หอ
ขวงตาเว็น” ใซ้เวลาเฮ็ดเบ็ดมือจนแล้วเสร็จ

เรื่องปลูกบ้านสร้างเฮียน กล่าวถึงเทวดาที่นำเงินและทองมาใส่ไว้ในไซหรืออ๊กที่ผูก
ติดกับเสาเอกเสาโทที่เขาสร้างบ้านใหม่

พอตื่นเช้าขึ้นมาจารย์สี่ไปเบ็งไซกับกวัก กะพ้อแต่เงิน ทอง แก้ว แหวน เพชรนิลจินดา
จนเต็มกวัก จารย์สี่พาลูกเมียเก็บเอาดีใจหลายคัก จารย์สี่เก็บเงินทองอยู่ 7 คิ่น จึงนำไซกวักออก
ตามคำสั่งของพระอินทร์บอกไว้ จากนั้นมาจารย์สี่จึงกลายเป็นมหาเศรษฐีในพริบตา เพียงปลูก
เฮียนอยู่เท่านั้น

3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี ประเพณีคือความประเพณีที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในแห่งหนึ่ง ถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันสืบต่อกันมา ถ้าใครในหมู่ประเพณีออกแบบผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี โดยทั่วไปแบ่งได้ 2 ประเภท คือ ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัวและประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม ปรีชา อุตระกูล (2521 : 61) นิทานพื้นบ้าน โกลุมนที่กล่าวถึงประเพณีมีนิทานจำนวน 4 เรื่อง คือ เรื่องบั้งไฟพญานาค, ท้าวห้าไป, ฮักพ่อช่าเกีย และชายสามเฒ่า

เรื่องบั้งไฟพญานาค เป็นเรื่องกล่าวถึงประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวบ้านหนองเขื่อน ตำบลเขวาไร่ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อถึงกำหนดการจัดงานบุญอุทิศทุกปี จะต้องมีการเตรียมทำบั้งไฟพญานาค ซึ่งมีวิธีการที่ค่อนข้างยุ่งยาก แต่ก็ต้องทำเพราะเชื่อว่าถ้าได้จุดบั้งไฟพญานาคแล้วผู้คนที่จัดงานบุญจะได้รับบุญมาก

เรื่องบั้งไฟพญานาค (นายชริต ศิริอุเทน, 2557 : ผู้เล่า) มีเรื่องเล่าขานกันมาว่าละ เลียงบั้งไฟพญานาคหนองเขื่อนต้องเสียใจให้เสียงให้ดังแสง ๆ เพราะแสงทอได้สีได้บุญหลาย ๆ ยามมีบุญประเพณีเดือนสิบเอ็ดคือบุญมหากรรมประจำปีในหมู่บ้านได้เห็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นชายจัดเตรียมบั้งไฟพญานาค ซึ่งมีวิธีทำค่อนข้างยุ่งยากคือจัดหาไม้ไผ่เอ็นว่าไม้บ้านขนาดปล้องใหญ่และแก่มาตัดเป็นท่อน ๆ ละสามเมตรจักเป็นดอกไม้ไผ่เอาแต่ส่วนที่เป็นตัวไม้ ความกว้างหนึ่งนิ้ว ความยาวตามขนาดปล้องไม้ไผ่ที่ตัดไว้ พื้นเป็นเชือกยาวเท่าที่ต้องการ วิธีพันเชือกตัวไม้ก็ยุ่งยากมาก

3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ โหราศาสตร์หมายถึง ตำราที่ว่าด้วยวิชาโหราศาสตร์ ตำราดูฤกษ์โดยการพิเคราะห์ดวงดาว โหราศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการพยากรณ์โชคชะตาชีวิตมนุษย์ โดยอาศัยตำแหน่งดวงดาวและสิ่งอื่นในท้องฟ้าเป็นเครื่องชี้ปริชา อุตระกูล ดังปรากฏในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย คือเรื่องแต่งแก่

เรื่องแต่งแก่ เป็นเรื่องกล่าวถึงการทำนายโชคชะตาของเณรน้อยว่าจะต้องตายภายในเจ็ดวัน ด้วยความเสียใจเณรน้อยเดินเข้าไปพบตาปะขาวตาปะขาวชื่อนะให้เณรน้อยสวดมนต์ทำความดี ถึงวันที่เจ็ดเณรน้อยก็ตั้งใจตัวเองไม่ตาย

เรื่องแต่งแก่ (นายสำเร็จ แสงษา, 2557 : ผู้เล่า) หม่อมเป็นหญิงจันทายถึกทายผิด ฟังเบิ่งเอาบาดนี้ ในสมัยก่อนเมื่อครั้งพุทธกาล มีวัดอยู่วัดหนึ่งตั้งอยู่ริมน้ำ มีหลวงพ่อบูชา 1 รูป และสามเณรอีก 1 รูป ทั้งสองรูปอยู่ปฏิบัติธรรมประจำวัดนี้มาเป็นเวลาโค่นแล้ว จนเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป บั้งไฟพญานาคหรือว่าทวยแมน หลวงพ่อดูดวงให้ไฟบั้งไฟผิดเลยแม่แต่เทียบเดียว ทวยว่าคน ๆ นี้สิมีอายุท่อนี้ หรือคน ๆ นี้สิตายภายในเท่านั้นท่อนี้วัน กะตายอีหลี จึงมีคนนับถือมากหน้าหลายตา อยู่มาเมื่อหนึ่งหลวงพ่อบั้งไฟพญานาคจึงบอกกับเณรว่า “หลวงพ่อบั้งไฟพญานาคบอกอีหยังเณร สักอย่าง เณรอย่าเสียใจเด้อ เพราะหลวงพ่อบั้งไฟพญานาคเณรจึงอยากบอกให้เณรฟัง” เณรถาม “หลวงพ่อบั้งไฟพญานาคบอกอีหยังกะบอกมาเลยขอรับ” หลวงพ่อบั้งไฟพญานาคจึงบอกว่า “อีกเจ็ดมือเจ้าสิตาย เจ้าอยากกินหยังกะกิน

ให้อุ้ม กับไปหาสิ่งเสียดุลโถมพ้อแม่ไว้ให้ทั่ว” พอเธอร่นอยได้ฟังกะตักใจฮ้องไห้จู้มูกโป่ง มือต่อมาเธอร่นอยออกเดินทางไปในป่าเขา พ้อนกดคิดบ่วงกะช่อยปลดออกปล่อยนกลงไป พ้อปลาสติตาย เพราะน้ำแห่งขอดคะเก็บริวบรวมไปปล่อยในน้ำที่หลาย ไปพ้อสัตว์ได้ที่ตักทุกขะช่อยเหลือ

4. ค่านิยมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัย

เราอาจให้ความหมายของค่านิยมอย่างกว้าง ๆ ได้หมายถึงวิถีจรรยพฤติกรรมของมนุษย์ที่ฝังแน่นอยู่ในตัวคนและเป็นสิ่งที่คนเรายึดถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมา หรืออาจหมายถึงสิ่งที่เป็นคนและโทษที่เราถือปฏิบัติกัน ในสังคมของเรา ที่เราชอบไม่ชอบ เทอดทูนหรือเหยียบย่ำ เป็นเกียรติหรือพ้อใจ รวมทั้งเจตคติทั้งหลายด้วย (ภิญโญ บัวทอง : 30-21)

เราอาจสังเกตค่านิยมของสังคมได้หลายทางคือ

1. ดูจากสิ่งที่คนในสังคมนั้นเลือกในชีวิตประจำวันคือดูว่าโดยทั่ว ๆ ไปคนในสังคมนั้นเลือกอะไรเชื่ออะไร และเลือกไปทางไหน

2. ดูทิศทางของความสนใจ คือดูว่าโดยทั่ว ๆ ไปคนในสังคมนั้นสนใจอะไรในทางไหน หรือสนใจทำอะไรในชีวิตสังคมส่วนใหญ่ ชีวิตการงาน ชีวิตครอบครัว หรือแม้ชีวิตส่วนตัว

3. ดูจากคำพูดที่แสดงออกโดยทั่ว ๆ ไป คนเรามักจะพูดว่า สิ่งนี้ดี สิ่งนั้นไม่ดี ความประพฤติอย่างนั้นดี อย่างนั้นไม่ดีน่าเกลียด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เอง เป็นสิ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นความปรารถนาของคนในสังคมนั้น ๆ

4. ดูจากคำพูดที่ใช้สนทนา สังเกตจากคำพูดและแนวความคิดบางอย่างที่ทำให้ผู้สนทนาพ้อใจ หรือโกรธจนเห็น ได้ชัด คำพูดที่ได้ตอบกลับ ไปกลับมาเป็นแนวทางที่ช่วยให้เราทราบค่านิยมของคนนั้น ได้บ้าง

5. ดูจากการคิด การเขียน คนเรามักแสดงออกในหลักการ อุดมการณ์ แนวความคิด ความฝัน และรสนิยมของตนออกมาปะปนกับการเขียนเสมอ วรรณคดีต่าง ๆ ช่วยส่องให้เราเห็นค่านิยมของสังคมนั้นได้มาก

นิทานพื้นบ้านอำเภอ โกสุมพิสัยได้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของชาวบ้านในด้านต่อไปนี้

1. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในสังคมอำเภอ โกสุมพิสัย มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คนในสังคมเกษตรกรรมย่อมมีความผูกพันสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นการแสดงออกถึงความสามัคคี นิทานที่พบในนิทานพื้นบ้านอำเภอ โกสุม มีจำนวน 6 เรื่อง คือ เรื่องหินคำ, หินล่อง, กินดอง, ผู้ใหญ่บ้านบู้หนังสือ, เศรษฐีหาลูกเขย และเรื่องพวกเดียวกัน

เรื่องหินคำ เป็นเรื่องที่ชาวบ้านร่วมใจกันสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์รวมทางพุทธศาสนา โดยช่วยกันหาดินมาถมที่จะปลูกสร้างวัดให้สูงขึ้นจนพบว่าดินที่ขุดมานั้นมีทองคำปนมาด้วย ชาวบ้านก็ได้เอาทองไปขายมาสร้างวัดและนำทองที่เหลือมาแบ่งให้เท่า ๆ กันทุกคนครบถ้วน

ทุกคนต่างช่วยกันปรับหน้าดินให้เสมอกัน โดยเอาบักจกขุดปรับหน้าดิน เมื่อทุกคนกำลังเฝ้างานอยู่นั้น ก็เริ่มเกิดความประหลาดใจว่าเป็นหยังก่อนหินจึงมีลักษณะคล้ายทองคำ จึงถามกันว่ามันแม่นทองคำป่ ทุกคนลงความเห็นว่าเป็นทองคำอย่างแน่นอน จึงช่วยกันแยกดินและหินทองคำออกจากกัน ตกตอนแสดผู้นำหมู่บ้านจึงประชุมกับชาวบ้าน และกล่าวว่า “เป็นกาลดีที่พวกชาวบ้านเฮาสีได้สร้างวัดและหินได้กลายเป็นทองคำ พวกเฮาสีเอาทองคำไปขาย และเอาเงินมาสร้างวัดให้มันแล้ว เป็นการบำรุงพระพุทธศาสนา ทุกคนอย่าคิดแนวอื่นขอให้ยึดมั่นในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา บุญกุศลที่พวกเราสร้างจะนำพาให้เราประสบแต่ความสำเร็จ ความเจริญ และมีความสุขกายสุขใจทั้งชาตินี้และชาติหน้า”

เรื่องเศรษฐีหลูกเขย เป็นเรื่องที่เศรษฐีต้องการลูกเขยที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งปัน โดยเศรษฐีได้ตั้งคำถามแก่ผู้ชายที่มารับสมัครเป็นลูกเขยคือ มีปลาซ่อนอยู่หนึ่งตัว ทำอย่างไรถึงจะกินได้นาน คนที่ตอบถูกใจท่านเศรษฐีคือคนที่ตอบว่านำปลาไปทำเป็นอาหาร แล้วแบ่งให้ชาวบ้านกินด้วยกัน

ว่า “มีปลาซ่อนอยู่หนึ่งโตเส็ดจั่งได้สิกินได้โดนที่สุด” ชายหนุ่มแต่ละคนกะตอบไปคนละอย่างละแนว บางคนกะว่าเอาไปปิ้ง เอาไปหมักเกลือเฮ็ดเป็นปลาแดก ฯลฯ แต่ละคนที่ตอบมาท่านเศรษฐีกะยังบ่ทันพอใจกับคำตอบ กะมีชายหนุ่มพูหนึ่งอย่างเข้ามาตอบเป็นคนสุดท้ายว่า “เอาไปแกงหรือต้มป่นแล้วจัดแบ่งใส่ถ้วยไปแจกจ่ายตามบ้านเฮียนคน และเหลือไว้พอกินอิม” เมื่อได้ยินคำตอบเศรษฐีพอใจหลายจึงตกลงยกลูกสาวให้พ้อมทรัพย์สมบัติ เพราะเห็นว่าเขาเป็นคนมีความฉลาดหลักแหลมและมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

2. ความเคารพเชื่อฟัง กล่าวได้ว่าการเชื่อฟังผู้อาวุโสเป็นคุณธรรมอันหนึ่งที่พึงปฏิบัติ นิทานที่พบมีจำนวน 2 เรื่อง คือ เรื่องบักม่วงทองคำ และแบ่งแดงโม

เรื่องบักม่วงทองคำ กล่าวถึงลูกชายคนสุดท้ายของครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมีลูกชายสามคน คนสุดท้ายต้องเป็นคนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ จนความดีของเขาช่วยให้เขาได้รับรางวัลจากการนำมาถวายแก่พระราช และเขายังสามารถช่วยชีวิตพี่ชายของเขาทั้งสองได้เพราะความดี

เรื่องแบ่งแดงโม เป็นการที่พ่อสอนลูกสาวทั้งสองให้มีไหวพริบในเรื่องการแบ่งแดงโม ใครเป็นคนผ่าแดงโมคนนั้นต้องเป็นเลือกส่วนที่เหลือ พี่น้องทั้งสองเชื่อฟังคำสอนของพ่อ ก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

เรื่องแบ่งแดงโม (นายหนูดี ไชยทุม. 2557 : ผู้เล่า) กาลครั้งหนึ่งชวานาพูนึงมีบุตรสาวสองคน มีหนึ่งอยากทดลองปัญญาของลูกทั้งสองจึงส่งแดงโมให้ลูกสาวทั้งสองคน หนึ่งหน่วย ให้ลูกทั้งสองไปแบ่งกันกินต่อ ๆ กัน เพื่อจะได้บ่ได้เถียงทะเลาะเบาะแว้งกันเรื่องไฟได้หลายได้น้อย ถ้าเกิดการเถียงกันเรื่องไฟได้หลายได้น้อยมื่อนั้นกะสติถกลงโทษทั้งสองคน เด็กทั้งสองพอได้รับแดงโมมาแล้วเกิดความหนักใจรู้ว่าสีแดงกันแบบได้จึงสิได้ต่อ ๆ กัน เที่ย่านสติถกลงโทษ หลังจากช่วยกันคิดหาวิธีกะตกลงกันได้ โดยเห็นว่าเป็นวิธีที่ยุติธรรมที่สุดคือ ถ้าไฟเป็นผู้ผ่าแดงโมออกเป็นสองเป็ียง ผู้นั้นจะต้องเป็นพู่เลือกทีหลัง แล้วต้องยอมให้คนที่บ่ได้ผ่าเลือกก่อน มันจึงบ่ลำเอียง เมื่อลูกทั้งสองแบ่งแดงโมกันแล้วจะไปเฝ้าให้พ่อฟัง พ่อจึงมีความพอใจในสติปัญญาของลูกของเขาทั้งสองอย่างคัก

3. ยกย่องผู้ที่มีความกตัญญู ในนิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัยมีจำนวน 4 เรื่อง คือ เรื่องนางหมาขาว, เหม็นอย่าจี๋เด็ด, หมากับแมว และผู้ชายเมียสอง

เรื่องนางหมาขาว เป็นเรื่องของแม่หมามีลูกสาวสองคน เมื่อโตเป็นสาวคนโตได้แต่งงานกับพระราชา แต่นางกะบ่ยอมให้พระราชาไปพ้อแม่เจ้าของ กลัวว่าพระราชาสิรู้ว่าโตเองเป็นลูกนางหมาขาว ฝ่ายนางหมาขาวเมื่ออยู่ข่าวว่าลูกสาวโตเองได้ไปเป็นเมียพระชายาในวังจึงอดคิดดสอดลูกบ่ได้ จึงหาทางไปพ้อลูก นางหมาขาวย่างไปในวังกะถึกทหารไล่หนี นางจึงถ่ายามที่ทหารผลอฟ้าแค้นเข้าไปในวัง พอดีไปพ้อลูกสาวจึงฮ้องเอ็นลูก โตเอง ฝ่ายลูกสาวเมื่อแถมเห็นแม่กะพยายามขับไล่แม่หนี ย่านว่าพระราชาสิมาพ้อ แม่จึงฮู้สึกเสียใจหลายที่ลูกสาวไล่ตน จึงแค้นกลับบ้านแล้วเฝ้าเลี้ยงลาวให้ลูกสาวคนน้อยฟัง ลูกสาวคนน้อยปลอบใจแม่บ่ให้แม่เสียใจ จึงได้ลูกกะสติเลี้ยงแม่เอง พี่สาวเขากงอายุที่มีแม่เป็นหมา จึงไล่แม่มา หลังจากมื่อนั้นมีทหารนำความไปกราบทูลพระราชาว่ามีนางหมาขาวเข้ามาหาพระราชินี พระราชาทราบแล้วจึงถามความจริงจากพระชายาของตน พระราชาได้ฮู้ควมแล้วจึงฮู้สึกเสียใจที่ลูกสาวสิมพระคุณของพู่เป็นแม่ จึงขับไล่พระชายาของตนออกจากพระราชวัง

เรื่องผู้ชายเมียสอง เป็นเรื่องของหญิงสาวใช้ที่เคารพริกและกตัญญูรู้คุณเจ้านาย ขณะที่เจ้านายได้รับอันตราย ให้สาวใช้ทำอะไรนางก็ยอมทำงานเจ้านายรอดพ้นจากความตาย และเจ้านายได้ยกย่องให้นางเป็นภรรยาคนที่สอง

คนไชบอกนายสาวแก่ฟ้าออก นายสาวบ่กล้าเพราะอายุ สาวไชบอกว่าแก่โลด คุณนาย ขอให้นายท่านชมเป็นเทียสุดท้ายเถอะไหน ๆ พี่นกะสติตายแล้วสิไปอายุเฮ็ดหยัง

นายสาวกะบักกล้าแก้ผ้า คนใช้กลับไปเบิ่งนายพรานนำกำลังท้วง ครึ่งปากครึ่งดั่ง เหลืออีกบักที่
 วนาที่นายผู้มีพระคุณกะลิกจากไปแล้ว นางจึงเว้าขึ้นว่านายหญิงบักกล้าข่อยเฮ็ดแทนเอง นางจึง
 ตัดสินใจแก้ผ้าออกหมด แล้วเล่นไปกอดนายพราน แล้วบอกว่าท่านอย่าเพิ่งตายชมข่อยแทน
 นายหญิงกะได้ ขอบบว่าเลยจะจูบจะชมบ่อนได้เอาเลยนายท่าน นายพรานจูบชมนางทุกหม่อง
 อยู่บ่อ โคนสิงโตเลยหัวเราะ พอสิงโตหัวเราะปากสิงโตอ้ากว้าง สาวใช้ฟ้าดิ่งแขนนายพราน
 ออกจากปากสิงโตอย่างรวดเร็ว

ตารางที่ 7 การศึกษานิทานพื้นบ้านในเชิงคติชน

ลำดับที่	แนวคิดด้านคติชนที่พบในนิทาน	จำนวน ชื่อนิทาน
1	ประวัติศาสตร์สภาพแวดล้อมทาง ภูมิศาสตร์	7 เรื่องถึง โกล่อม, หอขวาง, หินล่อง, ฮอยเจียน, หินคำ, บักห้าโป และนางผมหอม
2	ระบบครอบครัวและเศรษฐกิจ การครองเรือน อาชีพ	8 เรื่อง คือเรื่องปลูกบ้านต่างเฮียน, โตใสใจดำ, มโนราห์บินบนลิทนเดินดิน, นกกระจิบ, ผู้ ชายกระดองเต่าผู้หญิงสาว, แต่งงานแล้วลีเฮ็ด จั่งได้, แม่ย่าซังลูกไก่ และเศรษฐีหาลูกเขย 15 เรื่อง คือเรื่องท้าวห้าโป, บักหวัง, บักม่วง ทองคำ, พ่อใหญ่จ้อยขี้แตก, หม่องวิเศษ, อุบาย เศรษฐี, คีลห้ากับงูเห่ลียม, กลดิกว่ามนต์, ผู้ชายเป็นหยังมีคอกออย, งูเห่ลียมคลายพิษ, เสื่อเป็นหยังจั่งโตลาย, นกเตเว็ด, ขายเป็ด, พ่อเต่ากับลูกเขย และหัวล้านสิ้นครู
3	ศาสนาประเพณีและความเชื่อ ศาสนา ผีसांगเทวดา	6 เรื่อง คือเรื่องกฎแห่งกรรม, โตใสใจดำ, คีลห้า กับงูเห่ลียม, กรรมตามสนอง, นางปลุกจारा และพราหมณา 18 เรื่อง คือเรื่องปลูกบ้านต่างเฮียน, หม่องวิเศษ, แต่งแก้, ควายซังสี่เหลียง, หอขวาง, ฮอยเจียน, ท้าวห้าโป, หินล่อง, พ่อใหญ่จ้อยขี้แตก, เม็ด เข้าเปเลียนสี, ผีปอบ, ผีพราย, ผีปอบกับพระ,

ลำดับที่	แนวคิดด้านคติชนที่พบในนิทาน	จำนวน ชื่อนิทาน
4	<p>ประเพณี</p> <p>โหราศาสตร์</p> <p>ค่านิยมในนิทาน</p> <p>ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่</p> <p>ความเคารพเชื่อฟัง</p> <p>ยกย่องผู้มีความกตัญญู</p>	<p>กาดำ, นกแก้วทอง, เป็ดห่านไก่, กุศัจจ์กับหมา และกับแก๊</p> <p>4 เรื่อง คือเรื่องบั้งไฟพญ, ท้าวหาโป, ฮักพ่อ ซ่าเกีย และชายชายสามเมา</p> <p>1 เรื่อง คือเรื่องแต่งแก๊</p> <p>6 เรื่อง คือเรื่องหินคำ, หินล่อง, กินดอง, ผู้ใหญ่บ้านบู้หนังสือ, เศรษฐีหาลูกเขย และ พวกเดียวกัน</p> <p>2 เรื่อง คือเรื่องบักม่วงทองคำ และแบ่งแดงโม</p> <p>4 เรื่อง คือเรื่องนางหมาขาว, เหม็นอย่าชี้เด็ด, หมากับแมว และผู้ชายเมียสอง</p>

การวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านอำเภอโกสุมพิสัยในด้านคติชน พบว่า ในเนื้อหานิทาน สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่นนี้ในหลายด้านคือประวัติศาสตร์สภาพแวดล้อมทาง ภูมิศาสตร์ ระบบครอบครัวและเศรษฐกิจ การเลือกคู่ครอง อาชีพ ความเชื่อ ประเพณี และค่านิยม ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับผีसांगเทวดา ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ ค่านิยม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเคารพเชื่อฟัง และยกย่องผู้ที่มีความกตัญญู เป็นการแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นที่ยังมีประเพณีความเชื่อถึงสิ่งที่ดีงาม และควรถือปฏิบัติสืบต่อกันมา